

Ден саулық.

Жазушы: Жұмағали Тілеулі ұғлы.

Орынбор: Қазақстан мемлекет баспасы, 1923.

42 бет.

1923 - 40

چەر جۇزىنىڭ ايگىدەكچىلەرى ، بويىگەكتەر!

دىن سافلىق

جازۇچى جۇماغالى تەلۇلى اۇغلى .

Оренбург
Государственное Издательство.
К. С. С. Р.
1923.

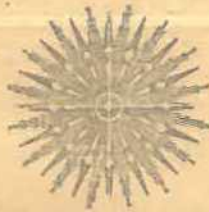
چير جۇزىنىڭ ايڭبەكچىلەرى ، بىرىڭدەرا

قۇرۇلتاي كىتابخانىسى
C.A.P.E.
№ 68437
Moa. 20

С-5690.

دين ساؤلوق

جازۇۋچى جۇماغالى تەلۋلى اۇغلى .

قازاقستاننىڭ ماملەكەت باسپاسى

أوردنور

1923.

14

50000

اورنبور.

قازاقستان ماملادت با سيبا سوز بوليهينك با سيبا خاناسى.

ОРЕНБУРГ.

Граевая Киргизская Типография Киргосиздата.

0,74.

23.

دىن ساۋلق جايىمان .

آدامنىڭ تىرىلىكتە ايڭ قىمات نارسەسى دىن ساۋلىغى. دىنى ساۋ
آدام تۇرمىشنىڭ قانداق ئۆزلىگىنى كۆتۈرۈپ، دىننىڭ ھام ئاقلىق كۆچى -
مىن ۋايدالاندى، ئۆزىنىڭ باختىغا جۈل آچادى. دىنى ساۋ بولمىغان كىشىگە
جېڭىل جۇمىستا ئۆر، تىز قارتايىپ، كۆچى كىتىپ ھار ئۆزلى ئۆرۈۋالار -
غا ئۇچىراپ ئومىرىدە قىسقا بولادى. «ساقاناساڭ ساقانامىن» دىگەن
سۆزدى جۇرتنىڭ كۆپى ئاز ايسكەرەدى. ئايىغاننىڭ بىرگەن قىمات سىنىڭ
قادىرون پامى، آخىرىدا ئۆزى قور بولادى. دىن ساۋلىق آدامنىڭ ئۆز
بىلىگىنە بىرلىگەن ھەر غانىمات، ئانادان بالاغا مىراس بولۇپ قالپ
ئوتىراتتىن ھەر ئاسل مۈلك. آدام، دىن ساۋلىقى بالا كۆنىدە باسقارلارنىڭ
جاردامى مىن، اوسكىن سۇڭ ئۆزىنىڭ ساقىغى مىن ئارىيالاپ باراتتىن
مىندەتى. دىننىڭ ساۋ بولۇۋى ياكى ئۆرۈۋالارغا چالغۇۋى كىشىنى قور -
چاپ ئۇرغان تۇرمىش چارتىغا قاراي بولادى. قانداق اورنىدا، قانداق جىردە
مىكەن - ايتەدى؟ نىندى ئۆيدە تۇرادى؟ قانداق تاماقبەن قورەك ايتەدى؟
كىيىمى قانداق؟ قىزمەتى نىچك؟ جۇمىستان كىيىن قانچا تىنغىدى؟ قانچا
ئۇيقاندى؟ اوسىلارنىڭ ھەممىسى دىن ساۋلىغىغا قاتناسى بار نارسەلەر.
بۇل ايتىلغان چارتىلارنىڭ ھەممىسى تازالىق. دىننىڭ تازالىغى دىيىپ تىرىشك
تازالىغى ايتىلادى، سول سىبەبتى ھەر ايڭ ئۆزلى تىرىشك دىننىڭ ايتەن
قىزمەتى جايىمان سويىمىز:

(1) تىرى ھەرچا دىننى جاۋب تۇرادى، چىن ساق ايتىدۇردى
سۇۋقتان قورغايدى.

(2) تىرى مىن ھەر نارسەنى سىپاساق ھامالان: قولنىڭ ساۋساقى
سىكىلى، اول نارسەنى كوزبەن قارامى - اق آيىرامىز.

(3) تىرى ئارقىلىق دىن ئۆزلى ھام تىرلەگەن ۋاقتتا دىننى
كىرەكسىز، زارارلى نارسەلەر تىر بولۇپ چىقىدۇ. آدام ھامان دىن ئۆز
تۇراتتىنى بىلىگىلى. بۇل دىن ئۆزلىڭ ماغناسى: دىننىڭ اچىندەكى زارارلى

بۇزغان «اوڭلە كېسلان» دېگەن ھاۋانى چىقار، اونىڭ اورنىغا تازا «كېسلارود» دېگەن ھاۋانى دېنەگە كىرگۈزۈۋ، دېنى ساۋ ادام بېرىمىنۇ-
تتە 15-20 غا چېيىن دېم الادى. دېم الغان ساين «كېسلارود» كىرىپ
دېنەنىڭ اچىندەگى قانغا قوسىلىپ، بۇزغان سۇنىڭ «اوڭلە كېسلان»غا اېنالمى
سوتقا چىغدى. «كېسلارود» دېگەن ھاۋا دۇنيە جۇزىدەگى جانۋارلارنىڭ
دېم الاتىن ھاۋاسى، بۇل كۆپ جېردە ھاۋا بېك تازا، خوج اېسىنى
بولادى. ماسالان، قالك اغاچ اچىندە. تاۋ آرالرىدا بولادى. «اوڭلە كېسلان»
تازانڭ كۆپ جېرىدە ھاۋا بېك ناچار بولادى. اوسى ھاۋالاردى كىرگىزىپ،
چىقار، دېم الغىزىپ تۇراتىن اغزالار: اوڭىپ، كېڭىردەك، مام تېرى.
تېرىنىڭ بۇلاردى كىرگىزىپ، چىقار تۇراتىن ھاۋا الدېنا كېڭەنەكچىكەنە
تېسىكتەرى بار، براق بۇل تېسىكتەر جابابى كوزىدىن قاراغاندا كورنەپ
ىلى. «مېكروسكۇپ» دېگەن بىر آسبابىن قاراغاندا كورىنەدى. دېنە
تېرلەگەندە الگى تېسىكتەردەن تېرى چىغدى. تېرى كوپىنەسە ادام قىنالمى
ندا چىغدى. قىنالمىدا ادامنىڭ قانى ساۋ قالىپىداغى سان اوزگەرىپ آر-
تېغىراق قوزغالادى. سونىڭ اۋچىن قاننىڭ اچىندەگى زارارلى نارسەلەر
بولىنىپ باغزىسى سوتقا تېرى بولپ چىغدى. تېرلەۋدىكى كېيى بىر تاۋ قاسقا
فايدالى بولۇۋىنىڭ مانىسى اوسى. آل اېندى، ادامنىڭ تېرىسى مامان
كۆپ بولپ تازالانباي چۇرسە جوغارىداغى اېنقان تېسىكتەردى كۆپ باسپ
بىتەپ قالادى. كىسىنىڭ موينى ھىچ نارسىگە چار بېرىمى، باسى اۋرىپ،
دېنەسى قىزىپ، تىنىسى تارىلىپ مېڭ-زىڭ بولاتىنى سونان.
اېندى دېنەنىڭ ساۋلىغىنا سېبەپ بولاتىن تازالىقى قالاچا اورنىغا كېلىتەر-
مەك كېرەك؟ مۇنى اورنىغا كېلىتۈرۈۋ تېنى لوڭاي: جومالدا، ياكى ايكى
جۇمادا دېنەنى جلى سۇۋ مىن سانداب جۇۋارغا كېرەك. جۇۋىنىپ بولغان
سۇنى تازا كويىلك، اسنان، كىۋۋگە كېرەك، مام سوتقى كېمەردىدە
تازا اۋستاۋ تېيىس، اېگەردە بول كېيىمدەر قالك كىرلى بولسا ادامنىڭ دېنە-
سىدىن بولنگەن جايلىق كېم ارقىلى سوتقا اوتە. الماېندى، سول سېبەپتى
ادامنىڭ دېنەسى قىزىپ نۇفۇستانۇۋى اېتھمال. كىمنىڭ تازا بولماۋىنان زارار
كۆپ. دېنە كۆپ بولغان ۋاقىتقا كېسكەن ياكى باسقا بىر سېبەپتەن چارا
تاسكەندەى بولسا، اول ۋاقىتتا زور قورقۇنچ: نە اۋچىن دېنەگۈز نۇفۇستانىڭ
كۆپى «مېكروسكۇپ» دېيىتىن ۋاقى قۇرتتىن بولاتىنى بۇل كۆندە ناچار بېلا
مېن بايقالدى.

بۇل قۇرتلار سونچا كچكەنە ميكروسكوپبەن قاراماسا كورنەيدى.
آلگى «ميكروب» دېگەن ۋاق قۇرت كولى كىيىم، كولى تېرىگە مۇتم
آقى اۋىر كېلەدى؛ بۇل آلگىدەى جاراغا تۇسسە كسى ناۋقاسقا چالينادى.
سوندا اۋچن جارانك بىتنن آچق ناستامى اوراب بايلاۋ كىرەك. بايلافاندا
قايتاب سۇۋىغان تازا سۇۋىمىنەن جۇۋۇب، جۇۋىساق تازا چوبەرەكەن
بايلارغا كىرەك. اوتكەن جولى دىنەنك ساۋلىقى مۇھام بونچى چارتى
مۇناندى (تېرىنى) تازا ساقتاۋ جايىنان آيتب اوتتك، ايندى تېرىدەن
سوكشى رىتى مېن كېلەتن ايتتەردك «مۇۋسكول» داردك جابن جازامز:
تېرىنك آستىدا سۇيەكتەردى جاۋب تۇراتن ايتتەردك كىيى برەۋلەرى
اۋزن، كىيى برەۋلەرى قسقا كۋىدە مۇھار سۇيەكتك باسنا بارب بېكتلگەن.
بۇلاردك ايك اۋلكەن قزمەتى مۇھار آغزانى كىرەك واقتىدا قوزغالتۇۋ.
آغزانى قوزغالتاردا بۇلار يا سوزىلب، بولماسا جىپىرلب مۇھار تۇرانى
كۋىگە تۇسەدى، ماسالان: قولدى كوتەرب، آياقتى جۇرگىزەتن اوزدەرىنك
بېلگىلى ايتتەرى بار. اوسىلاى قاراستىرب كىلگەندە ايتتەردك ايك
اۋلكەن قزمەتى، آغزالاردى، سونان بارب بۇتن دىنەنى قوزغالتۇۋ.
بىراق بۇلار آغزالاردى مۇھار بىتتەرى مېنەن قوزغالتالمايدى. بالىكى
بۇغان سىبەب بولانن مۇھار آلدىنا تامرلار «تېرۇلار» بار. بۇل تامرلار
قان جۇگىرەتن تامرلاردان باسقا. قان جۇگىرەتن تامر جۇرەكتەن چىب
كىلب تارايدى، مۇھار تامرلار مېن جولىنان چىادى. جولىنان چىاتن
تامرلار 62 بولب، ايتتەردك آراسىنا كىر بىتيراب - بىتيراب تارايدى.
مىدان اۋەلى باستاب چىاتن تامرلار 12 بولسادا، بۇلاردا بىتتك، مېنك
قولك ايتتەرىنە كىر تارام - تارام بولب جايلىب كىتەدى. بۇلاردك
قزمەتتەرى: تىلەگىرمانك سى سىكلدى كسى قوزغالاردا بولماسا بىر
آغزا قوزغالاردا ايك اۋەلى مېن جۇلن خابار آلب، سونان آلگى
تامرلار مېن خابار ايتتەرگە كىلب، ايتتەر بارب سۇيەكتى مۇھار بىر
آغزانى آقلىك (مىدك) تەلگەن جافىنا قوزغالتىباچى.
بۇل آيتلغان تامرلار استىققا، سۇۋۇققا، آچتىققا مۇھام باسقا ناۋقاستارغا
بىك چىامىز بولادى، سول سىبەبتى آدمانك قاي جىرى اۇرسادا، آلدى
مېن اوسى تامرلار اۋرب، جانغا باتقان اوسى تامرلار بىلگىزەدى. اىگەردە
بىر آغزا بولماسا دىنەنك چارتىسى، ناۋقاس سىبەبتى اوسى تامرلار مېن
آيرلسا، اول آغزانى كىسەكتە كۋىدىر سەكتە هېچ نارسەنى سېزبەيدى،

جانى چوق اغزا بولوب، قزمەتەن چىپ قالادى. بۇل نامرلاردىڭ كۆپ
چېرى قولدىڭ ساۋساققارى، تېرى، تىس سىككىدى چېرلەر. ايگەردە نامرلار
آز، يا چوق چېرلەر اۇرسا ناۋقاس قاچان االدى قۇرتقاچا جانغا
بانرمايدى. ميكروپ سىبەبتى بولانن، اوكمەدەگى قۇرت اۇرۇۋ ناۋقاسى
قاچان كىنىڭ االى قوريفانچا جانينا باتقان بادىرمەيدى. سىبەبى اوكمەدە
نامر بولمايدى.

بۇل نامرلاردىڭ ناۋقاسن «پاراليج» دىيىدى. بىر اغزانىڭ بولماسا
چارتى دىنەنىڭ جانى كىنىپ قوزغالا الماي، كىيى واقتاردا بىت، اۈزدارىڭ
قىسايىپ كىنەتېنى دە بولادى. بۇل نامرلاردىڭ تۇپ اسىلى مى مېن جولىن.
بۇل ايكنۇى ناۋقاس بولسا، ادام آقبى بۇتن بولب، نرچىلك ايتە
آلماق ايمىسى. جۇلن ناۋقاسندا ادام آلدى مېن آياغن باسا الماي قالادى
بۇل نامرلاردىڭ اۇرۇۋن بۇزىڭ چۇرت جن زاخمەتى دىب اۇچكرتب
ايمەتەدى.

قاينادان ايتقەردىڭ جايىنا كىلەيك:

ايتقەردىڭ ناۋقاسقا چالنىۋى بار هام ناۋقاس بولغان، بولماسا
ناۋقاستان بۇزۇلغان دىب قايدان بلەمز؟ ايت ناۋقاستارىنىڭدا سىبەبى
كوبىنەسە بىلىگىلى ميكروبتاردان بولادى. (ميكروپ دىگەن سوز يونان
تلفە ايكى سوزدەن قۇرالغان «مىك كوس»، كچكەنتەى، بىيك، اومەر»
اودان مۇرات: ميكروپ ايك كچكەنتەى جاندى فارسە)

بۇل ميكروبتار تۇرلى - تۇرلى بولب، مار قايسىسى مار تۇرلى
اۇرۇۋغا سىبەب بولادى.

ايگەردە ايت اۇرۇۋغا چالنىسا، تىرىدە اۇرۇۋغا چالنىۋى مومكەن.
ناۋقاس اۇرۇۋ دىگەن سوزدەن مۇرات «پانالوگىيا» دىگەن، ناۋقاستانغان
دىنەنىڭ جايىن اۇيرەتەن غىلمەكنىڭ كورسەتۇۋى بوينچا مناۋ بولادى:

اۈەلى «فېزىيالوگىيا» دىگەن، ادامنىڭ ساۋخالن، قلايچا كۇن كورەن
جايىن سويلەيتن غىلمەكنىڭ ايتۇنچا ادام ساۋ ۋاقتتا، تاۋلىكتە اۈچ -
تورت رىت تاماقتانادى. اۇزفا آلغان تاماق - تىبەن چاينالب، نوكمىر -
كەن فوسىلب، جۇتقنچاققا بارب، اودان اوگەچ ارقبلى قارىغا تۇسەدى.
سول واقتتا قارنىڭ اچپەن بىر سۇيق اچچى، سۇۋ سىككىدى نارسە فايدا
بولادى (مونىڭ اچنەدە دامن اچچى قلاتن «سولۇنايا كېسلونتا» دىگەن
بىر نارسە بار). سول واقتتا اوسى اچچى سۇۋدىڭ كۇچى مېنەن مانا...

قارىغا تۇسكەن تاماق بۇزىلىپ ھار تۇرلى كۆيگە كېلەدى. قىسقىسى قارن
اچىنە قالاي، تاماق باردى، سولاي جۇمىستاي باستايدى.
بىر آزدان سولك آلگى تاماقتىڭ بىر آرن قارن اوزى سورب
آلب، قالغان آچچى - اچەكتەرگە چىەرەدى، بۇل اچەكتەردىڭ اچىنە
اۇيقىدان بولىنىپ جانا بىر آچچى سۇۇ كىلىپ قۇيىلادى، سۇيىپ ماناغى
تاماقنىڭ قالغان ھار تۇرلى كۆيگە تۇسىرىپ، بار كېرەكتى تاۋرلەرن
اوزدەرى سورب آلب، سونان بارب قانغا قوسىلادى. قالغان ناچار
كېرەكسز دەرى توغى - اچەككە بارب كۆب، بىر آز واقتان سولك
ئاجس بولماقچى. اوسىنىڭ بارلىغىنا ساۋ ادامغا 24 سافانتاي واقت كېرەك.
اومر بويىنچا دىنەنىڭ تاماقتان ب تۇرۇن، فېزىيالوگىيا دېگەن فېام
بۇلارچا باياندايدى :

آدام ھىرى واقتتا اوزىنىڭ دىنە سېنەن ھار تۇرلى نارسەنى الئى
راسخوتقا جۇمىساماقچى : جۇمس قاندا بىر آز قايرات كىمەكچى، كىمگە
قاجالب تېرىنىڭ، بىتى اۋگىلاب تۇسبەكچى. چوغارىدا آيتاشانچا، تاماقتىڭ
اسلىدارى، آچچى - اچەكتەر آرقىلى قانغا بارب قوسىلادى. بۇلار اۋلى
جكچكەلىگى مىكروسكوبىن غانا كورىنەتن، قان جۇگىرەتن تىرمەن آفب
اوتىرىپ، اۋلىكەن تىمىرلارغا قۇيىلادى. بۇلار جولىدا ھار تۇرلى
ناچار، توزغان آغزانىڭ زارارلى نارسىلەرن جىب، بىرگە آلب اونىرىپ
آسرسە «اۋگلوكىساۋنا» دېگەن دىنەدەگى بۇزىلغان ھاۋانى اۋكېگە آلب
كىمەكچى.

اۋكېگە دەم آلۇۇ سېبەبى كېساۋرود كۆب ماناغى اۋوگاو كېساۋناسى
بار بوزىلغان، آفب كىمەگەن قانغا قوسىلادى. اول، قاندى قاينادان
تازارتىپ، اۋگە - كېسلوتا، ھام باسقا ناچار ھاۋالار، دىمدى سىرتقا
آلۇۇ مېن، تىسقا چىادى. كېساۋرود اۋكېنىڭ اچىندەگى قانغا قوسىلىپ،
جۇرەككە قان مېن بىرگە قاندى تازارتىپ، جۇرەكنىڭ اچىنە قوبىماقچى.
جۇرەك الئى بىر قالىپىن، سوزىلىپ، كىكېب، قاندى قالاي اچىنە تارتىپ
آلدى، سولاي قايتادان تارىلىپ، نازارغان قاندى اوزىنەن اتقىتىپ چىارىپ،
اولكەن تازا - قان جۇرەتن تامىرغا قۇيادى. بۇل نامردان ھىلتارافقا
تارام - تارام بولىپ جكچكە تامىرلار جانا قان تاراتادى. آخر آياقتا،
بۇل تازا قان جۇگىرەتن تامىرلار قولىڭ، آياقتىڭ ساۋ سافانتا، مېنغا
بارب، تېرىگە بارب، قىسقىسى دىنەگە جايلىماغان جىر قالدۇرماي

ارىڭ چىڭچىكەرگەن چېرىدە ناچار نارسەلەردى جېب، كېسەلرود بېن
ئەدامى نارسەسەن دېنەگە بېرىپ، بۇزىلغان قانغا ئۇرۇپ قارايماقچى؛ جانا
قايتادان آغىپ، جوغارىداغىداي قايتالاماقچى.

قاننىڭ تازارۇۋىنا دېم ئۇرۇدان باسقا بۇيرەك، تېرى، باۋرلاردىكىدا
قىزمەتتەرى بار؛ بۇلار خاقىدا سوڭ جازۇۋغا اوبلايمز.

قولنىڭ اۇلكەن بارماغىنىڭ جوغارى جاقىنان بىر سۇيەمدەى چېردەن
ساۋساقبەن باسب بايقالسا چۆرەكتەن آغىپ كېلەتن تامردىڭ سوققانى بىنەدى،
مۇنىڭ ھار سوغۇۋى جورەكتىڭ قانداي اچىنەن اتقىتې چىغارت قايتادان
اوكبەدەن قاندى ائۇوينان كېلەدى. (قازاقچا تامر اۇستايىن جېر). بۇل
تامردىڭ سوغۇۋى، اودان بارب جورەكتىڭ قاندى ائماستۇرۇۋى بىر مېنوتتە
ساۋ كسېنىكى 60 دان 70 كە چېيىن، جاس بالالاردىكى جېيلاۋ بولادى.
كېسەلرودنىڭ كىرپ اۋوگلوئېسپوتانىڭ چىفوى (دېم آلو) بىر مېنوتتە
ساۋ كسېنىكى 15 دەن 20 غا چېيىن بولادى.

آدام قاننى ناواقستانعاندا كۆيىنەسە دېم آلودا، تامردىڭ سوغۇۋىدا
جېيىلانماقچى؛ سېبەبى دېنە ساو كۆيىنەگى سېنەن آرتق جۇمس ايتەدى؛
آوررومېن ترەسۇۋىگە آرتق جۇمس قان سوڭ آرتق تاماق، آرتق
قان تازاروۋغا ھاۋا تەلەيدى. بۇدان قاننىڭ جۇگىروۋى مېن كېسەلرودنىڭ
كىروۋى جېيىلانادى.

ايندى دېنە آوروۋغا چالسا قىلاي بولماقچى؟ اوغان «بىئالوكىيا»
غېلىمنىڭ ھام دارگەرلەردىڭ كورسەتكەنى مناۋ: ناستىقان مېكروپ سېبەبىتى
بىر مۇچە يا بولماسا بارچا دېنە آوروۋغا چالسا، ماناھى فېزىيالۇگىيانىڭ
كۆيىلەرنىڭ بارلىغىدا بوزلماقچى. تاماق قىارن مېن چېكىنەردىڭ اچىدە
اۋگدالب جومستالماي، قانغا باران كېرەكتى، ئەمدى نارسەلەرى آزايدى؛
دېنەنىڭ آر بىر بولەگى بورنىغىداي كېرەكتى تاماقتارن آلا آلامىدى؛
تاماقتانوۋى كېمگەن سوڭ دېنە بورنىغى ساۋ كۆيىنەگى جومس، اوبقىسەن
اورنىنا كېلتىرە آلامىدى.

مۇنىسېنا قارامى - آق دېنەگە آورۇۋ كىرگەن سوڭ ھار بىر بولمەلەرى
(كلەتسكالارى) قاننىڭ اچىدەگى قاننى نارسەلەرى آورۇۋ مېن جاۋدى قارسى
آلغان ھاسكەردەى - آق سوغىسب آرتق - جۇمس قىلادى. مۇنىڭ سېبەبى -
بېنەن دېنەنى جىلام تاماقتاندۇرۇۋ اۋچن قىزب قان چېيى آغىپ
آلگىدەى ساۋ كۆيىنەن آرتق تاماقتانېب ساۋ كۆيىنەگىسېنەن آرتق جۇمس

قلىقان سۇڭ ئۇرغان قزارب، ئاسب، ازاسكەيمەكچى؛ بۇل آراداڭى
تلملاردىڭ بۇئاڭى قسىلب، باسىلب ئۇرۇۇ بولۇۇدۇڭ مانىسى اوسى. مئە
پاتالوگيانىڭ «ئۇرۇۇ كۇبى» دىب آيتانن كۇبى اوسىداى.
دېنەنىڭ تۇراتن سرتقى آغزاسى تىرىنى، اونان سوڭقى كىلەتن
مۇۇسكولدار جازلىان اىدى.

مۇنان سۇڭ رىتى مېنەن سۇيەكتەر كېلەدى. سۇيەكتەر آدمنىڭ دېنە-
سىندەگى اىك قاتنى بولىمى. جاي قۇرغاق سوزبەن آيتقاندا سۇيەكتەردىڭ
دېنەگە استەيتن - خزمەتدەرى، كىيز * اۇيدىڭ * اۇى بولب تۇرۇۇينا
كىرەگە، اۇۇقتاردىڭ قزمەتى سېكلىدى.

سۇيەكتەر اچكى آسل - آسل آغزالاردى سرتقى جازائىمىنان، ماۋادان،
باسقا قاتەرلى استەردەن قورغاپ تۇرادى. جۇرەك باۇر، قان جۇگىرەتن
ادستار، اوڭپە * ھام باسقالار بارلىغى سۇيەك قورچاۋندا .

سۇيەك آدمنىڭ دېنەسىندەگى اىك قاتىل نارسە، بۇلاردىڭ قاتىل بولۇۇىنىڭ
سىبەبى مئاۇ: سۇيەك * اوزى اىكى * نۇرلى نارسەدەن تۇرادى. * بىرىسى
اورگانچىسكى نارسە - اوتقا چاققاندا تۇك قالماستان جانب كېتەتن. اىكنچىسى -
مېنەرالىنى نارسە - اوتقا چانغاندا كۇل بولب قالاتن، بۇل سوڭغىسى تاس
تۇقىمىنان بولاتن ازبەز تۇزى دېگەن دېنەگە تاماقبەن بىرگە كرەتن
نارسە؛ سۇيەكتىڭ قاتىل بولاتىنى اوسى نارسە سىبەبىتى.

بۇل مېنەرالىنى تاس تۇقىمىنان بولاتن نارسەسى جاس واقتا
سۇيەكتە بىك آز بولادى: سونىڭ * اۇچن جاس سۇيەكتەر مايسقاق كېلەدى.

آدام اوسە كېلە مېنەرالىنى نارسەلەر سۇيەكتە كوبەيەدى. بالا جاس
واقتا چاقسىلاب، تازا بولب * تارىيالانغان * ھام جۇدەۇ آرق بولۇۇىنان
مېنەرالىنى نارسەلەردە سۇيەككە آز جىيىلب، سۇيەك جۇمساق كۇيىندە
دېنەنىڭ اۇرلىن كوتەرە - آلماي سۇيەكتەر قىسايب كېتە تېنىدە بولادى.

مۇنداى بۇكرەيب. سويەكتىڭ قىسايبان ناۋقاسن (انگلىسكاياراخەت)
دىب آتلىدى. بۇل ناۋقاستىڭ فايدا بولۇۇىنا باسقا ناۋقاستار * ھام بالانىڭ
آكەچچەسىنىڭ جۇدەۇ، ناۋقاستى بولۇۇىدا دارىدى.

ايگەردە اوسىنىڭ سىبەبىنەن سۇيەكتىڭ قىسايب، بالانىڭ بۇكرەيب
باوا چاتقاننى ايرتەرەك سىزلىشە - بالانى چاقسى تاماقبەن آسىراب، تازا
اۇستاپ، كۇنىڭ كوزىنە استىق واقتا كوپ چاتقىزۇۇ كىرەك. چاتقزاندا
چامادان كېلگەنچە بالانى بۇكرەيتبەى تۇزۇۇ * ھام جۇمساق ايمەس تىكىسى

جېرگە چاتقۇزۇۋ كېرەك (تاقىماي، جۇفانارسە تۈسەب). اوسىنداي اپرئەرەك سېزب آلدن آلب ساققانۇۇ مېندىن، جاقن داركەرگە كورسەنسە جاس ءومردى كېمچىلكتەن قوتقارۇۇغا مۇمكەن.

قايتادان مېنارالنى نارسەگە كېلەيك، مېنارالنى نارسە اپرچىتكەن كسىنىڭ سۇيەكندە كوپ بولادى، سونڭ سېبەبىنەن قارتايىپ كېلىگەن واقتتا آدمنىڭ ءار بىر مۇچەسى (سۇيەگى) قوزغالۇۇغا بۇرۇنقى ايكەمىگەن قالدېرىپ بۇر آز اورەسكەلدنەكچى؛ جانا جاس واقتىداغىدان كورى بۇر جازاتايىم بولسا سۇيەك سىنباقچى.

سۇيەك ناۇ قاسقا چالسا، سرتقى ساۋت تېرى مېن ايتدە چالساىدە ءام سۇۇقتىڭ سېبەبىنەن بۇل سوڭىنى ايكەۋى آمان قالب، سويەك اوزى اۇرماقچى - سرقاقچى، سويەكتىڭ ناۇ قاسىنىڭ سېبەبى ايكەۋ: مېكرۇب، سۇۇق.

سۇيەكتىڭ اۇرغانن ساغانئندا بلە قويۇۇ بېك قېين. سويەك اۇرماقچى. سۇيەكتىڭ ناۇفاسن اوقۇمقان كسىگە باۋۇ قانداى قېين بولسا، ايمدەۋدە سونداى قېين. سونڭ اۇچن اۋەلى مېكروبتان نازا بولب ساققانانن كېرەك؛ ايكەچى - سۇۇقتان ساققانانن كېرەك؛ ايكەردە ناۇفانقا چالېنېب، تىنچتى آلب چىداتباى بارا چانسا نازا اورا مالدى ءالسن - ءالسن مالب «سۇۇق سۇۇغا» قزب اۇرغان جېرگە باساتن كېرەك. ئاغى بۇرايسكەرەتن سوز: قاي جېر اۇرسادا، نەدەن اۇرسادا، بۇرنان - اۋزلمەى كېلە جاتقان اۋلگى - فېزېچىسكى مېتودېين ايمدەلمەكچى - ياقنى بۇر جېركۇيىب، جانېب چىداتباى اۇرسا - اول جېرگە جوغارىدا ايتقانداى سۇۇقېن ايمدەبىنن كېرەك، ايكەردە چىنېب كېلە جاتقان جارا، يا بولماسا باياۋلانېب اۇرغان جېرگە نازا اورا مالدى استىق سۇۇغا مالب، كۇيمەستەى قىب، قايتا - قايتا باساتن كېرەك. بۇل سوڭىنى رىت آسېرەسە ابل اچىدە: سارى سۇۇ، سرقىرامادېينن ناۇ قاستارغا بېك فايدالى.

اچكى آغزالار.

بۇلارغا تېستى، آس قازاننان باسقا، اۋەلى جۇرەك. بۇل جۇرەك دېگەن آغزا كسىنىڭ سول ايمچەكىنىڭ آستىندا بولماقچى، اۋلگەندىگى آر كىمنىڭ تۇيگەن جۇمۇرىغىداى بولماقچى، مۇنىڭ قزمەتى آدمنىڭ بارلىق

دېنەسىنە، قاندى بىر قالىپتىن تاراتىپ تۇرماقچى، قاچان آدم اولىگەنچە بىر كۇيىمىن سوغىپ تۇرماقچى، باشقا اغزالار كىسى اۇيقتانغان ۋاقتىدا دېم آلسادا، جۇرەك دېم آلماي الفى جۇمىستا بولماقچى، جۇرەك نازۇقاسقا چالسا آلىدىمىدىن جوغارشى آيتانغان قزمەتن قويماقچى، اودان مۇرات قاندى كىرەكتى ۋاقتىدا دېنەگە جايۇدى قويماقچى، قان دېنەگە جايىلماي قالەن سوڭ كىسلاروددا جايىلماي قالماقچى، اوسىنىڭ سېبەبىنەن جۇرەكتەن چىتكەرگى، آلس اغزالار كوگەرب، قان اۇيىپ، دېم آلۇۋ-تەس نارىلىپ، اۇر تانىزما باراق دېنە تاماقتانا آلماي آخىرىندا بارىپ تېتەكچى.

جۇرەكتەن نازۇقاسنىڭ كويى تم سىمىرگەندىكتەن بولماقچى. اوناڭ سېبەبى مەنۇ: جۇرەك اۇەلى چاراتانغاندا بىلىگىلى مانا ادستارغا، سودان بارىپ بىلىگىلى اغزالارغا قان تاراتماقچى بولۇۋلى.

سىمىرگەن ۋاقتىدا چاڭدان ايت، ماي پايدا بولماقچى، بۇل چاشما پايدا بولغاندارغا تاماق كىرەك بولغان سوڭ بۇلارنىڭ اچىنە چاڭدان قان جۇگىرەتن ادستار پايدا بولماقچى. جۇرەك بۇلار سېكىلدى اولىكەبەسەدە «كۆچەيمەسەدە» بۇلارغادا قان جېرەمە كچى. مۇنداي داغدىلى خالداقېسىپان آرتىق، باشقا جېرگە قان جېرەۋۇگە آرتىق كۇچ كىرەك، مەنە اوسىنىڭ سېبەبىنەن جۇرەك اۇەلىگى كىزىندە بىر از اولىكەبەسەدە آرتىنغان قۇۋۋىتى كىمىپ، جۇمىستى توقناتماقچى. مانا مۇنداي نازۇقاس كىنت جۇرتىندا، آراق، سوا اچكەننەن جىبى بولماقچى. بۇل بىك قاتەرى نازۇقاس.

ايكنچى - اچكى آغزا باۋر. بۇل باۋر دىگەن آغزانىڭ قزمەتى مۇنان تۇرادى: بىرنچى - دېنەنى تاماقتاندىرلتن قان چىككە جىيامان تاماقتان پايدا بولپ، اۇەلى دېنەگە جاياماستان بۇرن باۋردىڭ اچىنەن آغىپ اوتىبە كچى. سول ۋاقتىدا چىكتەردەن قاندا بارىپ، مار نۇرلى بۇرن بار نارسەلەر: مىكروپ، مىكروبتىڭ اولمىگى مام باشقا دېنەگە زىان كىلتىرەن نارسەلەر قوسلماقچى. بۇلاردى باۋر آرفى دېنەگە جېرەمە قاننان آيرىپ آلب قالىپ بىر آرنى بولپ چىقارماقچى، بىر آرنى اوزىنىڭ باشقا قاسىيەتىمىنەن اوتكە اۇرلىدەمە كچى، بۇل اوت باۋردىڭ اچىنە جارىلىپ، اوزىنىڭ بىلىگىلى قاينا كىلىپ قۇيىلىپ، اودان بارىپ تاماقتار چىككە كىلىگەن ۋاقتىدا چىككە قۇيىلىپ، تاماقتى چىككە اچىنە «اۋىقىنىڭ سۇۋىمىنەن بىرگە جۇمىستاقچى»، بۇل اوتنىڭ قاسىيەتىنەن كىسىنىڭ دېنەسىنە چىكەن ماي سىكەكچى. باۋردىڭ مانا بىر قزمەتى، اچىنە آغىپ بارغان دەمدى نارسەلەردى

مەر كراخمال (گەلبەكوگن) دېگەن نارسەنى اوزىنە جىپ زاپاس «داداۋ» قىلىپ
آلب قالا بېرمەكچى، سوڭرا دىنە تارقاندا، زارقاندا جۇمساۋغا.
ايگەردە باۋرناۋقاسقا چالنىسا آلدى جوغارفى آيتلغان قزمەتن قالدردماقچى،
اوزىك سېبەينەن تاماق بويغا - سىكەي قانچا كوپ جيسەدە، ناۋقاس كسى
اوتە جۇدەمەكچى. اوتىنگ دۇرس چىككە قۇيىلماغاندىغىنان، اوت قانغا
قوسىلىپ دىنەگە جايىاب، بارلق دىنە، آسىرەسە كوزىدك آفى بىك سارغايىپ
كىتەكچى. باۋردك ناۋقاسقا چالنىۋىدا كويىنەسە جۇرەكتىكى سىكلىدى.
«اۋچىنچى - بۇيرەكتەر. بۇل آغزالاردك قزمەتنى دە دېم آلانن آغزالاردك
قزمەتنى سىكلىدى قان تازالماقتا. بۇيرەكتك اۋچىن مىكروسكوپىن قاراسا.
بىر ايرەك - ايرەك جىپ سىكلىدى نارسەلەردەن تۇرادى، بىنە بىر سۇزگى
سىكلىدى، اوسى سۇزگى آرقىلى قاننىڭ دېم آلغاندا چىقباى قانغان ناچار، دىنەگە
زىيان كەلتىرەتن بولمەرى چىقماقچى. بۇل چىققان نارسەلەر اۋزىنك بىلىگىلى
ادىسى مېندەن قۇۋققا بارىپ، اونان تىسقا ئاجىس بولب چىقماقچى. اوسى بۇيرەك
آرقىلى بولىدەتن نارسەلەر تىرىنك تىسكتەرى آرقىلى بولىدەتن تىرىمىنان
بىر تۇقىداس. بۇيرەكتەر ناۋقاسقا چالنىغاندا اوسى بولىدەتن نارسەلەر تازدە
قالا بېرمەكچى. سونان بارى بارلىق دىنەنى اۋۇلۇغا مۇمكەن. بۇيرەكتك
ناۋقاسىندا بولىدەتن نارسەلەر بولىنەگەن سوڭ اۋر بىر آغزالار اۋلكەيب اسىپ
كىتەكچى، آسىرەسە ايكى آياق. قاي آغزا اۋرسادا اۋەلگى ايمى - سول
اۋرغان آغزاغا تىچتىق بېرۋۇدە اونان مۇرات: چىك، قارن اۋرسا بىر ايكى
كۇنگەدىن سۇتەن چايدان باسقا تاماق اچبەيتىن كىرەك، ايكەردە بۇلارغا
بۇرغىداى كوپ تاماق بارسا سونى جۇمستايمىن دىب تېچى كىتەكچى، سول
سىكلىدى بۇيرەكتەرگە اۋرغان واقتا تىس بىرەتن كىرەك. مۇنك اۋچىن
دىنەنى نازا اۋستاب استىق جىردە بولب تىردى كوپ چىقارنن كىرەك. اونان
مۇرات: بۇيرەكتك بولب چىقارنن نارسەلەرن تىر آرقىلى چىقارنن كىرەك.
مۇنداى ناۋقاستى قۇۋاتى كىلەتن آدمدارغا استىق جاققا كىتكەندى لايىق دىب
بەلدى. اونان سوڭ بۇيرەكەن باۋردك ناۋقاسىندا ايتىدى كوپ جىبەيتىن كىرەك،
سۇيىق نارسەنى كوپ اچبەيتىن كىرەك، آسىرەسە آراق، سراء، سىكلىدى:
كويىنەسە، سۇتەن اۋننان بولغان تاماقتى جۇمسايتىن كىرەك. بۇل جوغارىدا
آيتلغان اۋچىن اۋچىن كىرەكتى آغزالاردك ناۋقاسىنا سېبەن كوپ بولسادا،
جىبى بولانن سېبەبى آسا سىمزدك اۋام آراق، سراء، باسقا ايسىرنىكچ نارسەلەر.
سونك اۋچىن بۇل سېبەبتەردەن قولدا قۇۋات بارىدا ساققانانن كىرەك.

اوتىدىن بىر سوزدە دىنەنىڭ تىرىلىشىگە، بىر جاغىنان تاماقتاندىرىپ، بىر جاغىنان كېسەللىكتىن دىنەگە جايىپ، اۇستاپ تۇراتتىن قان دېگەن ايدىك، بۇل قاننىڭ اوزى سۇيىق ھام قويۇق نارسەدەن تۇرماقچى، مۇنىڭ سۇيىق بولىشى ۋاقتىنا ئىندى ھامان چۇۋىپ، تازالاب، تۇرماقچى. قويۇق بولىشى ايكى ئۇرلى: بىر بولىشى قىزىق چارىك «دومالاق»، ايكىنچىسى اق چارىك. مىكروسكوپپەن قاراغاندا بىر تامچى قاننىڭ اچىدە آلدە نېچە مىليون بولماقچى، بۇل ايكى ئۇرلى چارىكتەردىڭ قىزمەتتە ايكى ئۇرلى، دالەلمەن بېكىتكەن. بىلكتى اوقۇمستىلارنىڭ كورسەتۇۋى بويىنچە قىزىق چارىكتەر اوكىيەگە قان آغىپ بارغاندا كېسەللىكتىن اوزدەرىنە قوسىپ آلب، قايتادان اوكىيەدەن چىقىپ بارلىق دىنەگە تاراتماقچى، سول سىبەبتى قىزىق چارىكتەردى كېسەللىكتىن تاراتۇۋى دىيىپ چۇرگىزدى.

اق چارىكتەر، بىلىگىلى بىلمەز-باكتېرىيالوغ پروفىسور مىچنىكوفنىڭ دالەل مېن كورسەتۇۋى بويىنچە دىنەنىڭ دۇچمانى مېن سوغىسىب دىنەنى قورقۇتماقچى. ايكىدە دىنەگە بىر چارا آرقىلى باكتېرىيا بولماسا، بۇ قان چۇرەتن ادىستىڭ سرتىنا قانچا مىليون مانافى اق چارىكتەر چىقىپ، آلكى مىكروب با بولماسا باسقا نارسە بولسۇن، سونى اينا قىلماپ آلب سورىپ چىقىپ قىراتماقچى، اول ۋاقتىنا بۇلارنىڭ اوزدەرىنىڭدە بىر اوزى قىلماقچى، مانافى باكتېرىيالار كوپ بولپ كۇچتى بولغاندا بولسا، اق چارىكتەردىڭ چاماسى كېلىمە چىكىيىپ دىنە ناۋقاسقا چالماقچى.

كېسەللىكتىن قانغا قوسىلىپ دىنەگە چالماقچى بۇ اوكىيەدە دېگەن ھاۋاغا قوسىلىپ چالماقچى. ساۋ ادامنىڭ دىنەسىدەكى چالماقچى ھامان بۇرقالماقچى. چالماقچى بۇل كۈندە تېرىموتىر دېگەن آسپاندىن اولچەيدى. كىسنىڭ ساۋ ۋاقتىداغى دىنەسىنىڭ چالماقچى ھامان «37 1/2-38 1/2» اوتۇر آلتى چارمىنان اوتۇر جېتى چارمىغا چىيىن گرادۇس بولادى. ناۋقاسىنا نغاندا مانافى اق چارىكتەر ناۋقاسنىڭ ايسى مېن سوغىسىب كوپ چۇمۇس قىلغاندا بۇلارغا كوپ تاماق چالماقچى آكەلگۈگە قان كۆپەيىپ چىدام - چىدام آغىپ كېلىمەكچى، مۇنىڭ بۇيىت چىدام آغىپ كېلىۋىتىدىن چالماقچى بۇرغىسىنىڭ كۆپەيىمەكچى. سودان بارپ ناۋقاسىناندا كىسنىڭ دىنەسىنىڭ چالماقچى كۆپەيىمەكچى اوسى. چالماقچى اسنىق ھامان ناۋقاسىنا، آر ئۇرلى كۆپەيىمەكچى؛ ايكى چوقارى كۆپەيىمەكچى 1 1/2 گرادۇسقا دىيىن بارادى. اوسى كىسنىڭ دىنەسىنىڭ چالماقچى اولچەيدىن سىكىلدى، سۇۋىڭ ھاۋانىڭدا چالماقچى اولچەيدى. سۇۋىڭ گرادۇسى 100 بولغاندا چالماقچى.

ميكروب - باكتيريا.

اوسى كۇفگى جۇغمپاز ناۇقاستىڭ سببەتەرى باكتيريا ميكروب بولادى دىب آيتىپ كىلە جاتىر ايدىك. ايندى بۇل ميكروبتاردىڭ نە ايكەن بايانا بىق.

بۇرن جۇغمپاز ناۇقاستاردىڭ سببەبى نە ايكەنن برەۋى اولاي، برەۋى بولاي بايان قىلپ اوزدەرنىچە، ميكروبتىڭ بار ايكەنن اونىڭ ناۇقاسقا سببەب بولاتىنن آڭقارسىلغان؛ اول واقتتا جۇقبالى ناۇقاسى كوپ بولپ: اوبا، چوما، چىچەك، ھام ياسىقلار سىكىلدى ھىر آز واقتتىڭ اچىدە ھىر كسىنىڭ اۇرقتىنن نىچە مەك كسىگە جۇغىپ قىراتىلا بىرگەن. اول واقتتاڭى دارىگەرلەردە: بۇل قانداى سببەب ايكەنن، اىگەردە سببەبى جانسىز نارسە بولسا ھىر كسىدەن ايكىنچى كسىگە جۇقباس ايدى، ھام جۇقسادا بۇيتىپ كۆچەيمەس ايدى، دىب خايران تىڭ تاماچا بولستى. چانا بۇلاردىڭ سببەبىنىڭ جاندى نارسە ايكەنن سىزب تابۇۇغا خايلا از دەسكەن، اوسىنىڭ جولىدا نىچە مەك اوقۇمستى آدمىدار نىچە جىل قىيىنچىلىق كورسپ، قانچاسى سونىڭ چولىدە جۇرت اۇچن قۇربان بولغان. آخرىدا بۇلاردىڭ بىل بايلاپ از دەگەن اىگبەكتىرى دالافا كىتەبى، اوزدەرى بارپ، آچىپاسا اوسى سونكى اوتىز، اوتىز بىس جىلدىڭ اچىدە، بۇلاردىڭ ازانى مېنەن، بۇلاردىڭ باستانن استەرن الگەرى جۇرگىزب اوتىرپ تورت جۇرتنىڭ دۇنياغا اتى چىققان اوقۇمستىلارى، جۇقبالى ناۇقاستاردىڭ سببەبىنىڭ، جاندى نارسە ايكەنن تابقان. بۇل دۇنياغا اتى چىققان اوقۇمستىلار: كوڭخ، نېمس جۇرتىنان. كىستىز، انگىلىيا جۇرتىنان، پاستەر، فرانسۇز جۇرتىنان، مېچنىكوف بۇل كۈندە ھىرى - روسيا جۇرتىنان بولادى، سودان بىرى - قاراي، بۇل تورت ھىمپاز سول جۇقبالى ناۇقاستاردىڭ سببەبىنىڭ باكتيريا ميكروب، دىگەن جاي كوزىگە كورنەيدى مكروسكوب بىن بىس جۇز مەك قايتا اۋلىكەيتىپ قاراغاندا كورنەنن جاندى نارسە ايكەنن، قانداى جىردە كوبەيىپ - كوبەيمەيتىنن، قانداى دارىۋۇدان، قانداى اىقىنات اولەننن ھاماسن اوقۇپ، جازب چىقارپ جۇرتقا تاراتقان بولسى. اوسىلاردىڭ مۇندىلى كورگەن بېيىنەتەنىڭ ارقاسىدا بۇرنى كۈندە تۇلك داۋا تابا الماى اولىگە دايارلاپ قويانن نىچە مەك نازقاستار بۇل كۈندە آلدن ئالپ ايرىتەرەك قاراتسا چازىلىپ سالاماتتىك تابىقان بولدى.

جوغارىدا آيتغان باكتىريالار جاقسى سۇيگەن جېرىنە كېز كېلسە بىر مېنۇتنىڭ ئىچىدە ئالدىنقى نېچچە مېليون بولۇپ كۆپەيمەكچى.

باكتىريانىڭ ئاغز قايىناب *اوسب كۆپەيمەتن، جېرلەرى مىنلار:

(ا) ھاۋاسىنىڭ جىلىغى 10° - 40° گرادۇسقا چېيىن تازا ايمەس جېر.

(ب) قارا ئىيلاۋ - دىمىل، قىسقى سالىقن *اۋى.

(ج) كىرلەگەن كىيىمدەر.

(د) باتىق، چالچىق، نومار سۇۋلار،

(ه) مالنىڭ اولمىنىڭى چاتىب باھانغان جېرلەر *ھام باسقارلار: قىسقا

سوز بەن آيتقاندا باكتىرياسىز جېر جوق، براق جوغارىغا آيتغان

جېرلەردە تۇرۇۋ جازم بولغىنىدىن ئابىسەبەكە كرەدى. اوسىلارغا قاراغاندا،

قازاقتىڭ آسرەسە قىسقى اۋىلەرى ايداۋر قولايىسىز بولۇپ تاپىلادى. مۇزنىڭ

سىبەبىنەن قىس ۋاقتىدا ايل اچىدە ئاۋقاس بىك كۆپ بولۇپ كىسنىڭ

اۋرغانىنىڭ كۆپىن آلب كىتەكچى.

اوسى سوڭقى جىلداردا ئاۋقاس ايل اچىدە تىم - تىم كۆپەيىپ، قىس

ۋاقتىدا سۇزەك دىگەن جۇقبالى ئاۋقاس سىبىنوى تىف خالقتى ئاۋر كىمىتىب

جۇدەتتە تۇر جىلداردا چاغا اۋدەپ كىلەدى.

جوغارىدا آيتتىق: باكتىرياسىز جېر جوق دىيىپ؛ اىگەردە اوسى

*اۋزىمىزدىڭ تازا دىيىپ دىيىپ آلب اۋترغان ھاۋامىزدى قاراساق، يا بولماسا

*بىر نەچچە *مولدىر تازا دىگەن قاينامانغان سۇۋدى آلب مىكروسكوب

بىيىن قاراساق (قاينامانغان سۇۋدا باكتىريا قىرلماقچى، سونىڭ *اۋچىن سۇۋ

اچكىندە قاينامانغان سۇۋدى اچۇۋگە كىرەك) نېچچە مېليون قوزغالب جۇرگەن

مىكروبتى كۆرەمىز. نە سىبەبىتى بۇل مىكروبتار بىزگە زىان كىلتمەيدى

دىۋگە، بۇمكەن؟

بۇغان جاۋاب، جوغارىغا آيتقان اوقۇمىستىلارنىڭ داللىدەرى بويىنچا

*ماسالان: بۇزنىڭ كۆزىمىزدىڭ اچىنە باكتىريا تۇسىسە اول كۆزنىڭ جاسى

مىنەن چۇۋۇلب سىرتقا چىقماقچى، آۋزنىڭ اچىنە تۇسىسە تۇكرىكەن غارق

بولماقچى، دىنەنىڭ اچىنە كرسە مانافى آيتقان آق چارىكتەر *ھام دىنەنىڭ

باسقا كىلىتكەلەرى قىراپماقچى، مەنە اوسىنىڭ بارلىغىدا زانۇن تىسلىسۇد.

بىراز نوست (Целесообразность) دىيىپ كۆرسەتەدى. نىڭىندە بۇل زانۇن

بار اىكەن، دىنەمىز *اۋزنى *اۋزى قورغايدى اىكەن، دىۋمىزگە بولمايدى،

سىبەبى بۇل زانۇن باكتىريالار چامالىغانا بولغاندا اۋرۇننا كىيامەكچى؛

ايگەردە باكتىريا دىنەگە اۇيلاي بېرىپ دىنە تازا بولماسا، كىم تازا بولماسا، ادس آياق، ناماق، چاتار اورن، پايدالانان سۇۇ، اوترغان آياق، كرىپ اوترغان اۇي تازا، چارق، ھاۋاسى چاقسى بولماسا، چوغارغۇ، اينىلغان زاكون تىلو سۇۇ براز نوستىنىڭدا كۇچى كىتەپ، اورگانىزم دىنە باكتىريا مېنەن سوشىسەپ چىگە آلماسا، سودان بارب اۇرۇۇ پايدا بولماقچى.

باكتىريالار قاينانغان سۇۇدا 100 گرادۇس بولغاندا يا بولماسا اوسىنداي بولب قزغان ھاۋادا بىرى قالماستان قرىلادى. اوسىنىڭ سىبەبىنەن بۇل كۇندە اۇرۇۇ خانالاردا اۇرۇۇلارغا دىگەن نارسە، لىردىڭ ھاۋاماسىن 140 گرادوستى بولب تۇرغان ھاۋامىنەن تازالماقتى «دىزەنغە كىتسىيا» دىيدى. اۇرغان واقتتا دىنەنىڭ قزغانىدا دىنەدىكى باكتىريالاردى قىراتۇۇغا سىبەب بولادى. براق بۇل استىقتى باسۇۇغا كرىسەدى. قاچان دىنە تىم - تىم قزب بارا چاتقان واقتتا باكتىريالاردى قراتن دارىلەردە بار، براق، بۇلار اۇۇ دارىلەر بولغان سىبەبى جاي آدامدارغا تاۋب آلۇۇغا قىبن، اورنن 20 - 30 مىنوتتاى قايناپ تۇرغان سۇۇغا قوبىب آلانن كىرەك. ايندى قاي مىكروبتىڭ قاي ناۋقاسقا سىبەب اىكەنن *آر ناۋقاستىڭ *اوزن جازغاندا بىرگە جازۇۇدى لايىق كورەمىز.

ايل اھنەدە سوڭغى واقتتا، آسىرەسە قىسقى كۇنى، بولانن سۇزەك ناۋقاسى دىب ايدىك. بۇل سۇزەك ناۋقاسىن، قازاق بارلىغىندا سۇزەك دىب تۇسنسەدە *اۋچ *تۇرلى بولادى، بۇنىڭ اۋچەۋىنىڭدە سىبەبى (مىكروبو) *اۋچ *تۇرلى، سوغان قاراغاندا *بىرىنىڭ مىكروبو اىكەچىسەدە سىبەب بولمايدى، مۇنىڭ ايكە كۇچتىسى، سوڭغى واقتتا جۇرتتى قىراتىپ تۇرغان سىپىنوى تىپى.

سىپىنوى تىپى - سۇزەك دىگەن ناۋقاسنىڭ مىكروبو بۇل كۇندە آچىلغان چوق، آچىلماسادا بۇل اۇرۇۇدىڭ *اوز آلدىنا مىكروبو بار اىكەنىنە چىك چوق.

بۇل ناۋقاسى كوبينەسە ناسى جۇرتتا، آچارچىق بولغاندا پايدا بولماقچى، اۋەلى ناچار، آچ، نازالىغى چوق، *اۋىنىڭ *اچى اۇرماقچى. مۇنىڭ باكتىرياسى اوتە جۇغىپاز، باسقا اۇرۇۇ كىسەن كىم، ادس، تۇكىرىك ارقىبلى جۇغۇۋى مۇمكەن، آسىرەسە بۇرگە، قانداق، *بىت اۇرغان آدامدى چاغىب قانمىن بىرگە مىكروبونى سورب باسقا كىسنى

كېلىپ چاقىپ الگى مىكرۇبى ساۋ ادامغا قالدېرۇۋىنا سوز جوق. بۇل
ناۋقاسى اۇلدىڭ بىر چىتىندە بلىنگىن سوڭ. اق اودان ساقىتاتىن كىرەك.
اول اۇرۇۋ بار اۋىگە كوڭلن سۇرايمىن دىب بارماسقا كىرەك، چاماسىنان
كېلىگىنچە تاماقتى جاقىسىلاب اجب، اۋى اجن تازا اۋستاب، بۇرگە،
قاندەلە، مېت سىكلدىلەردى جويۇۋغا كىرەك؛ دېنەنى تازا اۋستاب ساقىتاتۇرۇ
كىرەك.

ناۋقاسى باستالغاندا بىر جۇمادى كسىنى مىڭ - زىڭ قىلپ جۇرب
يارب جىباقچى. قالاي جىلدى سولاي ناۋقاسى ادامنىڭ بويى قىزىپ،
كېچىكىلىكتە ساندىراقتاب جاتادى. ايكى، اۋچ كۇننەن سوڭ ناۋقاسىنىڭ
دېنەسەن قاراسا قزارب بورتكەندەر پايدا بولادى. بىر آزدان سوڭ
ناۋقاسى ايسىن جوغالتىپ ساندىراقتاب جاتىباقچى. اوسى كۇيدە بىر چارم
ايكى جۇمادى جانب ناۋقاسى اوڭىنا اينالسا، جازىلماقچى. اوسى ناۋقاسىنىڭ
سىبەبىنەن موينىڭ، قۇلاقتىڭ بىزدەرى اۋرۇپ، اسىب جارا بولب يېتى
آچىلۇۋغادا مۇمكىن، بۇل جارالارغا مىكرۇب تۇسسە آسقىنا بىرمەكچى.
بۇل ناۋقاسى بار اۋىدىڭ ايسى، قالاي ناۋقاسى پايدا بولدى، سولاي
اۋىنە بوتەن كسى كرگىزەسكە كىرەك. كۇننە 3 - 4 مارتىبا ناۋقاسى
آدامنىڭ اۋزىن، تىلن تازا سۇيىغان قاينىغان سۇمىندىن تازا جۇلۇغان
چۇبەرەكەن سۇرتىپ تۇراتىن كىرەك. ناۋقاسىنىڭ قىزۇۋى اۋلكەيىپ بارا
جاتسا بارلىق دېنەسەن اۋلكەن دېنەگە جىتەن چۇبەرەكتى سالىقن سۇۋغا
مالب اورايتىن كىرەك، 10 - 15 مىنوتتە قايتا الگىدەى اسىتەرتىس.
باستان سۇۋق سۇۋغا مالغان اورامالدى ايرمايتىن كىرەك، اونان سوڭ
ناۋقاسى ادامغا تېچىق بېرۇۋگە جاھات ايتىن كىرەك. آرىنە جىتەن
لايىقتى جىردە دارىسكەر، اۋرۇۋ خانى بولسا اوندا جىتكىزۇۋ بۇلاى تۇر.
ھوى. اىگەردە ناۋقاسى جازىلپ تۇرسا، اۋرۇۋ خانىغا بارماغان كۇندە،
اونى اۋچ كۇن اۋدايى جلى سۇۋمىن دېنەسەن سابىنداپ جۇۋاتىن كىرەك.
اۋرۇۋدىڭ پايدالانغان كېمەدەن، ادستان ماماسىن سۇۋغا سالىب 10 - 30
مىنوتدەى قايناتۇۋ كىرەك. قايناتۇۋغا بولمايتىن تىرى كېمەدەن قۇنسۇرداۋ
بولسا اوتقا جافۇۋ ارتقى، آرىنە اودان كسى جارىلى بولمايدى، قايتا
مۇمكىن اۋى اجىنىڭ سالامات آمان بولۇۋىنا سىبەب بولۇۋى.

بۇل سىپىۋى تىپى دېگەن ناۋقاسىنى جوياتىن دۇرۇۋ جوق، سونىڭ
اۋچىن مۇندا بارلىق كۇچتى بىرنىچى ناۋقاسىنىڭ باين تاۋىپ كۇتۇۋگە،

ايككى نۇقاستى تاراتىسقا سالادى. نۇقاستى كۈتكەندە اونى جامادان كىلگەنچە رىنجىبۇ كىرەك. آزغانتاي رىنجىگەنى، يابولماسا بىر اسكەرىزا بولماقنى نۇقاستىڭ اوڭالماۋىنا كۆپ سەبەب بولادى.

اونان سوڭ موندای نۇقاستىڭ كۆپ جايلىۋىنا قازاقتىڭ قىسى ئاۋىي: ئاۋى قارا كىمى، ئاۋى سالقىن، ئاچى دىمقوس، ئانا اونىڭ ئۈستىنە ئاۋى، ئاچىنە مال آلسا، تىرەزەنىڭ ئۈستى كۆگەرىپ بۇ پار چىقىپ تۇرسا، مەنە مېكروپنىڭ نالغىز ايسەسىز كۆپەيىپ نۇقاس قلاتىن چىرى، مېكروپتا دىنەگە كۆرگەن سوڭ بىر آز ۋاقتتاڭ ئاچىدە كۆپەيمەكچى. اونان سوڭ ئاۋى نۇقاستىڭ مېكروپنىڭ كۆپەيۋىنە ۋاقت كېرەك، قاچان مېكروپ كۆپەيىپ ئابدان كۆپەيگەنچە نۇقاستانان ئادام جاي مېڭ - زىڭ بولاب چۈرمەكچى؛ مېكروپ ئابدان كۆپەيىپ ئانغان سوڭ بارى، نۇقاس كۆپەيىپ چىقماقچى. نۇقاستىڭ سەبەبى بولغان مېكروپ، نۇقاس جازىلاردا خالى كەتپ قورلماقچى. دىنەگە كۆرگەن مېكروپ بىرىنچى اوزدەرىنىڭ كۆپىگى مېن زىيان كىلىرمەكچى، ايكنچى بۇلاردان چىقاتىن نارسەلەر - ناچىستەرى «توكسىن» دىنەگە زارار كىلىرمەكچى.

نۇقاستى كۈتەن كىسەدە باسقا ئادامدارمەن قاتناساسقا كېرەك. قىس ۋاقتى بولسىن، جاز بولسىن نۇقاس بولغان سوڭ ايڭ كېرەكى اونى بولەك ئۈيگە سالغان، بىراق ايل ئاچىدە آسەسە ناچارلاردا اونداي بولمەلى بولەك ئاۋى بولمايدى، اول ۋاقتتا ايڭ تېچى ئاۋىنىڭ بىر بويچىن بولب قورچاۋ قىلب سوندا نۇقاستى چاتقۇزۇۋ.

مەنە اوسى چوقارغى آيلىغانداردان كورينەدى:

مېكروپتاڭ بىزدىڭ تۇراتىن جىردە قانداي كۆپ ايكەنى، قانداي ئۈلكەن زارار كىلىرمەكتىنى، بۇل ئادامنىڭ دۇچمانى بولغان مېكروپتاڭدان ساقىنانووساۋ ۋاقتتا چالغىز آق تازالىق، تازاقتان مۇرات چالغىز بويىداڭغان تازا ايمەسى، بارلىق ئاۋىنىڭ ئاچى، ايماق اوتىرغان ئاۋى، اوتىرغان چىر تازا بولۇۋى كېرەك. آسەسە قىسقى اوتىراتىن چىرلەردىڭ تازا بولماۋى اوتە خاۋىتى؛ بىزدىڭ چۇرتتاڭ كۆپىنىڭ ادهتى قىسقى مالدىڭ تىزەگىن اولمىسكەنن ئام باسقا كېرەكسىز نارسەلەردى قورانىڭ ماڭا يىنان آلسقا ئۈزاتىباي جىيا بىرمەكچى. مەن، چاۋشى سالم بۇلار چىيگەن ۋاقتتا بۇلاردىڭ ئاچىدە مېكروپتاڭ قانداپ اوسبەكچى. مېكروپ چاقىن ئۇل اوتىرغان جىردە موندای كۆپەيگەن سوڭ چۇقبالى نۇقاستىڭ چايلىپ قىرغىنىڭ كىلۋۇى غاجاب ايمەسى. آخىرىندا

آيتىپ كېلىگەندە «ياشاڭ باردا ايتەگىندى چاب» دېگەندەى تازالقتى اورنىنا كىلتىرىپ اياڭ آرتمى ناۋقاستى بويىغا جۇوتباو ناوقاس ئېر جايىلىپ آلغان سوڭ جاي كسى توگىاي. دارگەرلەردىگە قولىنان توقتالا توپووى قىيىراق بولادى.

باكتەريانى تاوب مام اوغان قارسى داواسن تابقان ارقىمىستىلار حاقندا آزىراق سوز بولغان ايدى. ايندى اوقىمىستىلاردىڭ غىلم آرقاسىدا تابقان قىزمەتلىرىنىڭ مۇنن بىرنەى بولاسادا چامادان كېلىگەنچە، ئېر ايكى تاماچا استەى مېنەن تانستىرايىق.

بورن آيتقان ايدى: «مار ئېر باكتەريا قانغا كورگەن سوڭ اولاردىڭ جىنەسىنەن قانغا اوۇ «توكسىن» بولمەدى ايكەن. ول توكسىننىڭ كۈچى مېن قاننىڭ اچىدە بۇل پايدا بولغان ازۇدى چوبسا توغىن «انتى توكسىن» دېگەن پايدا بولادى. اوغان قارسى.

اوسى كۈنى اوسى حونمان قۇۇ كېڭىردەك - «دېفتىرىد» دېگەن جامان جۇقبالى ناۋقاسقا ئوزۇۇ داۋا تابلدى. بۇل دېفتىرىدنىڭ باكتەر - ياسن لوفلىرى دېگەن فرانسۇزدىڭ اوقمىستى ئېر آدمى تابقان. اىگەردە اوسى دېفتىرىدنىڭ مىكرۇبىنان آزغانى تاى غانا آلب ئېر خايۋاننىڭ قانىنىڭ اچىدە جىبەرسە، بۇل خايۋان چىڭل ازۇب جازلاماقچى؛ اول واقتتا مۇنىڭ قانىنىڭ اچىدە بىياگىلى ازۇغا قارسى «انتى توكسىن» جاراتلاماقچى. بۇل پارلىق خايۋاندا مام مىكرۇبقا رەدى زاكون.

بۇل دېفتىرىدنىڭ اىمن دايارلافا بۇلاى استەمەكچى:

اۋەلى اوسى باكتەرىنىڭ اۋۇن آلماقچى (آورغان بالانىڭ تاماسىندا غى قافورىمىنان)، اۋنى جىلپىغى 37 كرادىس جىرگە قويسا، ئېر آزدان سوڭ اوندان مىكرۇبىنار اوسىپ كۆپەيمەكچى. بۇل كۆپەيگەن مىكرۇبقا اولترەنن نارسە قوسىماقچى، كاربولىكە «كاربولوۋايا كىسلوتا» مۇنىڭ آرتىنان ئېر آزدان سوڭ سوب آلماقچى، سوندا سۇيىق بولىمىنىڭ اچىدە «توكسىن» قالماقچى، اۋستىب، آلسان توكسىندى مالىدك - ماسالان: چلقىنىڭ تىرىسىنىڭ استىنا قۇبىماقچى. اۋەلىگى واقتىدا آزداب - آزداب جىبەرب آتنىڭ دىنەن اۋىرەتب آلماقچى؛ اۋەلىگى كېزدە، آنتا آزىراق اۋرماقچى، سونان بارب اۋىرەتە اۋىرەتە جارتى قاداق توكسىننىڭ باق ايتىپىدى. اىگەردە اۋىجى جارتى قاداق توكسىندى اۋىرەنپەگەن ماسالما ئېر جۇلا قويسا، اول مال - تاپاندا ماتىماقچى، اوسىلاى آلىگى ات

آبدان توکسىغا اۇيرىنىپ آلغان سۇڭ (اول ۋاقتتا مۇنڭ قانىڭ اچىنىپ اوسى دىفيرىنتڭ باكتەرياسى مېن اونڭ اوۇنا قارسى كوپ «انتى-توكسىن» جىلماقچى). اونان سۇڭ بىر تازا قايناتقان چىيدان بولغان ادستى دايارلاپ آلپ الگى آتتڭ بىر آز قانن «آغىزب آلماقچى» (آرىنە بۇل ادس قان جبەرەتن «اچى قۇۇس اينە، ترۇۇپكا بارىغە قايناتقان» باكتەريادان تازا بولماقچى). اوسىداى تازا ادستقا قۇيۇپ آلغان قان بىر آزدان سوڭ قان اۇيىپ، قويۇۇ مېن سۇيىغە بولنەكچى. اوسى سۇيىغى «انتى توكسىن» اوۇغا قارسى داۋا بولماقچى. مۇنى «سۇيرىنكە» دىيدى. سول «انتى توكسىندى تازا كچكەنە - كچكەنە چىيلارغا قۇيۇپ اۇزن تاس بېكىنىپ جۇمساوغا جبەرەدى. دىفترىد بىر اۇرغان كسىنڭ تېرىسىنڭ آستىنا، قالڭ ايتتەرىنڭ آراسىنا اوسى «دارۇ» ۇدى جبەرسە لىزدە 1-2-3 ساغاتتان سوڭ ناۇقاس جىڭكەنەپ، تېرىسى كىڭىپ، قزۇۇ باسلىماقچى. بىراق، دىفترىدنى سىزگەن سوڭ - آقى جالماجان ايمەۋ كىرەك.

بۇل دارۇۇدڭ كۇچى مېن تاماقتا تىغىلپ تۇرغان چالقا باقتاردا تىز تۇسبەكچى. اونان سوڭ بىك سىلەر بولادى كىي ۋاقتتا بۇل سو- بىرنكە ايم بولا قويمايدى، بۇل سۇيرىنكە چالغزاق بىر تۇرلى لوفلىر- دڭ بىلگىلەگەن مىكرۇبىنا غانا ايم. بۇرنغى كۇندە ارسى سۇيرىنكە آچىلماي تۇرغاندا بۇل ناۇقاسىدىن «جۇز كسى اۇرسا كىي ۋاقتتا اۇرۇۇ قانتى بولغاندا اونڭ جىتپىسى اولگەن (70%)، آل بۇل كۇندە «جۇز- دەن مئاۇ سۇيرىنكە مېن ايمەگەندە 7-10% اولمەكچى، بۇرنغى كۇندە جۇزدەن اوتىزى اولسە بۇل كۇندە اۇچەۋۇي اولمەكچى. مۇنە، سۇلە سۇەرتكەنڭ كۇچى. مالداردڭ، باسقا خايۋانداردڭ قۇتىرىپ اۇرغانى اداغادا جۇقباقچى. بۇل قۇترغاننڭ باكتەرياسىن تايپاسادا فرانسۇز جۇرتىنڭ اوقمىستى آدامى پاستىر دىگەن كسى ايمىن تاپتى.

بۇل قوتىروردڭ مىكرۇبى مى مېن جۇلتىدا غانا بولماقچى. مۇس- اوسى مى مېن جۇلتىغا باكتەريالار جىتكەندە غانا اوروو بولنەكچى. ايكەر دە قوتىرىپ اولگەن خايواننڭ مېينڭ بىر كچكەنتان ايكچى بىر خايوان- نڭ مېينا ايكسە بۇل سوڭغى خايۋان، ايكەردە اۇەلگى خايوان اوروو پاندا بولغان سوڭ 17 كۈننەن سوڭ اولمە- بول سوڭغى مئاۋ ادەي ايككەن. خايوان 15-16 كۈندە اولمەكچى. مونان سوڭغى خايواندار ايكەردە اوسىگە

ھويھە بېرىنچىكىن ايگە بېرسە ماناغى آغاچقى 16 كۈن 8-7 كۈنگە دېيىن قىسقارتالماقچى. قىسقا سېنىن قايىرغاندا، شول مېكروپ ۋېر خايواننان ۋېر خايوانغا ايگىلە بېرسە كوچەيمەكچى. ماسالان: بورنىشى 17 كۈندە اولتىرگەن مېكروپ ايگە - ايگە 8-7 كۈندەدە اولتىرەتن بولماقچى.

شۇنىڭ بارلىقى كرولىك دېيىتن قوياننىڭ ۋېر تۇقىمىنا استەلب بايقالغان. پاستىر قۇتىرغان خايۋان تىستەگەن كىسنى بىلاى ايمدەمەكچى بولدى: ۋەلى ماناغى ابىككەن سوڭ قۇتىرپ اولگەن كرولىكتىڭ جۇلىننن آلب 7 - 8 كۈنئەن سوڭ كىيىنرەمەكچى. بۇل كىيىنرۇۋدە ۋار تۇرلى. ايگەردە كىيۇۋدە كوپ تۇرسا ماسالان: 7 - 8 كۈن اوندا بۇل كۇچتى بولمايدى. ايگەردە كىيۇۋدە 3 - 4 كۈندەى - آق بولسا اوندا بىك كۇچتى بولادى، بۇل ايمىدى قۇتىرغان خايۋان ادامدى تىستەسە جالماجان استەيدى. ۋرۇۋ باستالماى تۇرغاندا، ۋرۇۋ باستالپ قالغان سوڭ بۇل ايم بولمايدى. سونڭ ۋون بۇل ۋرۇۋدى جۇۋتبايتن ايم. ايمدەۋى بىلاى بولماقچى:

ۋەلى قۇتىرغاننان اولگەن كرولىكتىڭ جۇلۇننن ۋار تۇرلى كىيىنرپ، لۇنىڭ ۋزاق كىيىكەننەن ۋزاق كىسپ آلب، سۇۋفا ايزب آلگى ايمدەلەتن كىسنىڭ تىويسىنىڭ آستىنا قالڭ ايتىڭ آراسىنا جىبەرەكچى. سونان ۋارى بىرىدەن سوڭ 5 - 6 كۈن اودا بارا بارا 1 - 2 - 3 - 4 كۈن كىيىكەن داۋانى جىبەرەكچى. ۋونى ۋېر كىسپگە آلكە نىچە استەمەكچى.

بۇلاردىڭ بولۇشىدا چامادان كىلىگەنچە ايرتە استەلەدى، قالاي قۇتىرغان خايۋان تىستەدى، جالماجان اولگەن چاھارغا، ماسالان سىبىر تومسكى چاھارىنا جونەلتەرگە كىرەك. ايرتە ايسكەرب اوسىنى اورنىنا كىلتىرۇۋىنن آلگى ۋرۇۋ ادام (جازىلب) ۋرۇماى آمان قالادى، ايگەردە ۋرۇۋ باستالپ قالغانداى بولسا اوغان ھىچ بر داۋا جوق.

بۇل ۋرۇۋدىڭ مېكروپى تابلمايدى دىدىك. سول تابلاماننان داۋا بولماى تۇر. براق اوسى جۇۋردا ناغۇچى دىكەن ياپونيانىڭ اوقىمىستىسى تلىتم دىپ چىقاردى، ايگەردە بۇل راسى بولپ چىقسا ۋېر آزدان سوڭ ۋرۇغانىنادا ايم تابىلار دىپ ۋۇمت قلىنادى. بۇرنىشى كۈندە بۇل داۋانى چىقارماى تۇرغاندا بۇل قۇتىرغان خايۋاننىڭ تىستەگەننەن 50 - 60 اولگەن (70 - 80) آل بۇل كۈندە مئاۋ جۇغارى ايمەن واقىنى مېن جۇمساغاندا 100 دەن برەۋدە اولمەيدى.

بۇنىڭ جايىلب جاتقان، باسقارلاردان كىم قالغان جۇرتىمۇڭ بلمەگەن؛

بلۇۋۇگە ئىيىتى بولغان نارسەلەرنىڭ سانى جوق. اوسى بلۇۋۇگە ئىيىتى بولغان نارسەلەردەن ايىك بونچىسى دىب قاراماسادا، اونان سوڭقىسى دىنەنك سالامات تۇرۇۋىنىڭ جايىن قاراستىرۇۋۇ. اوقۇۋ كىرەك چارۋا قاۋۇ كىرەك. اونەر از دەۋ كىرەك... مۇنىڭ بارلىقى دىنە سالامات بولماسا بولمايتىن نارسەلەرغوى. بىزدىك قاراۋىمىزچا، اوقىمىستىلاردىك دالەمەن كورسەتۋى بويىنچا، دىنەنى سالامات اۋستائۇغا آدامنىڭ اۋزىنىڭ اۋمىلتۇۋى كىرەك. اۋمىلتغاننان مۇرات، جاقسى كۈتتۇۋدىڭ ئاسىلىن بلۇۋۇ، ساۋلقتى ئاسىلىن تاۋب قولدان كىلگەنچە كوزىن كورب، قولمەن آز واقت استەب بايقاغاندا - اوقب بىر نارسەنىڭ آسىان بلمەينچە اۋلىكەن. آقى قىيىن كورىنەدى. اوقۇۋسىز اوسى دۇنەنىڭ بىز فايدالانب تۇرغان بايلىغىنىڭ نە قاسىيەتى بارن بلۇۋۇگە نە ايكەننى تۇسۇۋۇگە بولمايدى. سونىڭ اۋچىن باسقا ترچىياكىكە كىرەك نارسەلەردىكى سىكىلمى دىنەنى سالامات اۋستائۇدىڭ تۇتقاسىدا اوقۇۋ بولب تاپىلادى.

بىزدىك دىنەمىزدىڭ سالامات تارىيالانب تۇرۇۋىنا كوب نارسەلەر سىبەب بولادى. بىز پايدالانامىز: تاماق، سۇۋ، ھاۋا، كىيىم، اۋىقى، اۋى ھام اۋى اچىنىڭ - آدامدارىنىڭ بىر بىرىنە جاقىن تۇرۇۋى مېن - بۇل سائالغان داردىڭ بارىدە، دىنەنىڭ سالاماتتىگىن بىر قالىتى اۋستاپ تۇرۇۋۇغا سىبەب. قاچان بۇلار كىرەكنى قالىندا، اۋاچەۋندە تازالىغىندا ھام واقتى - مېنەن جۇمسالب تۇرسا، ايكەردە بۇلاردىڭ بوسى جامادان آرتقى، نە كىم نە تازالىغى كىم بولب جۇمسالسا، پايدالارى بلاى قالب اولىكەن - اولىكەن زالالى بولماقچى.

سۇۋدىڭ جايى .

آدامنىڭ ترچىلىگىنە دۇنيادا ايكى كىرەك نارسەنىڭ بىرى سۇۋ - كىمبا غىلەمىدا سۇۋ ايكى ھاۋادان جاراتماقچى. برەۋى بىلگىلى دىم آلان ھاۋا، برەۋى ۋودورود دىگەن ھاۋا. اوسى ايكى ھاۋانىڭ قوسىلۇۋىنان سۇۋ پايدا بولماقچى.

آدامنىڭ دىنەسىنىڭ اۋچدەن ايكى بولىمى (بىر) سۇۋ بولماقچى - سۇۋدى، سۇيق تاماقتى دىنەنىڭ آلسن... آلسن كىرەك قلاتىمى دىنەنى سۇيق نارسەنى جۇمساپ تۇرماقچى. نە اۋچىن دىسەڭ آدامنىڭ دىنەسىنەن

اچكەن تاماق، سىبەبى جىلىق پايدا بولماقچى. بۇل جىلىق دىنەدەن العى بولىنىپ چىب تۇرماقچى، جىلىق پايدا بولغان جىردە سۇۋكۇب اۇچىماقچى. مەن اوسىنىڭ سىبەبىنەن كسىنىڭ سۇۋغاسۇيۇق نارسەگە * آلسن - * آلسن مۇختاج بولاتتىغى.

آدامنىڭ پايدالانان سۇۋى * آر تۇرلى بولماقچى: قۇدق، بۇلاق، اوزەن، كول، تومار * هام * آر ق سۇۋلارى سىكىلى. بۇلاردىڭ ايك پايدالىسى دىنەنىڭ ساۋلىقىغا زارار كىلتىرمەيتىندەرى بۇلاق بىن قۇدق سۇۋى دىب بلىنەدى. * آر * ينە، قى سۇۋ بولسادا مىكرۇبسىز بولمايدى، براق بۇل قۇدق بىن بۇلاق سۇۋىدا بىك * آر بولماقچى. كول سۇۋىدا قازلغان * آر ق سۇۋىدا مىكرۇب * هام مۇنىڭ آغايىندارى * هار * تۇرلى * اورۇۋغا سىب بولاتن كۆب بولماقچى. سىبەبى بۇل سۇۋلاردىڭ آغىنى چوق بولادى. اچىنە تۇسكەن جامان نارسىلەر تۇبىنە جاتىب چىب مىكرۇبتاردىڭ كۆبەيۋىنە بىك قولايلى بولماقچى. اوزەن سۇۋى بۇلاق بىن قۇدق سۇۋىنان تومەن بولسادا سوڭى ايكەۋىنىڭ سۇۋىنان تازاراق بولماقچى. تومار سۇۋى؛ باتىق، لاي سۇۋلار سۇۋىدا ايك تومەنى بولب تابلماقچى. مۇنداي سۇۋلاردى چىكىدەى اچۇ مەن * آدم * آر * تۇرلى * اورۇۋغا چالنىۋۇغا مۇمكەن. اچىنە بولان سۇۋەك * اورۇۋ، استىقتا بولان * آر * تۇرلى * اچ * اورۇۋلار، كادىكى اوبا دىگەن * انى چۇۋلى * اورۇۋلاردىڭ بارلىقىنىڭ مىكرۇبى اوسى قايناتىلغان تازا ايمەس سۇۋى * آر قىلى بارب چابىسۇۋغا مۇمكەن. سوڭ سىبەبىنەن اوسى كۇندە اورس اراندا سوڭىلاردى ناۋقاس پايدا بولسا، قازر اولق * آر قىلى بۇيرق چىرادى: «قايناتىلغان سۇۋى اچىب! دىب». * آر * ينە، ناۋقاس پايدا بولماى تۇرغاندا ساقىتاناغا نە چىنەن. دىنەنىڭ * سالامىتىگن ساقىتاۋغا * اۋمتاۋۇ موبىنا فارز بولسا، اونى قالاى ساقىتاۋدىڭ * جونى * بلب * سول * جونى * مېن * اس قىلۇۋدا فارز بولسا كىرەك. چوغارغى سۇۋلاردىڭ اچىدە * اچۇۋ سىبەبى زارار كىلتىرمەيتىن سۇۋى قۇدق بىن بۇلاق سۇۋى بولماقچى، بولار جىردىڭ * استىنان چىسادا * نوب جاراۋۇى كول بىن اوزەن * هام باسقالارىنىڭ سۇۋى سىكىلى. «آتمو قەرائى اوسادوك» قار جاڭبىر، چى، قراۋلاردىڭ سۇۋى بولماقچى. بۇل سوڭى * ايتىلغاندار جىرگە جاۋن تۇسكان سۇڭ - * اقى جىرگە كۆبى سىب كىنەكچى. كىبى * بىر جىردىڭ تۇپىراغى سۇۋى اوتىبەيتىن قاتتى، نەز كىلەدى. اچچى نافر جىردىڭ، تازا توپىراغى سىكىلى. بۇل * اراغا جاۋغان جاڭبىر قاردىڭ سۇۋى كۆب

سكە قويماي كىوب اۇچىپ كىتتە كىچى، يا بولماسا تومار، چالچى سۇۇ، قالا بىرسە كول بولماقچى. توپپىراغى قۇمدى، تاستى، نغز ايمەسى جىرلەرگە جاۋغان جاڭبىر، قار سۇۇلارى تىز سىڭىپ تومەنگە كىتتە كىچى. بىر آز جىر بارغان سۇۇڭ سۇۇ اوتە آلمايىن جىردىڭ بىر قاباتى كىز كىلمە كىچى. اۋستىنەندە سونداى سۇۇ اوتە - آلمايىن قابات بولماقچى. منە، اوسى ايكى قاباتتىڭ آراسىندا سۇۇ بىر آز جىرگە دىيىن كولدەنەن آقباقچى، قاچان بۇل ايكى سۇۇ اوتە آلمايىن قاباتتىڭ برەۋىنىڭ اۋچىنە جىتسەنچە. اىگەر مەن اۋستىنگى سۇۇ اوتە آلمايىن قابات تاۋسلسا - آققان سۇۇدىڭ جوغارى چىغۇۋىنا بوگەسەن جوق بولب، سۇۇ بۇلاق بولب جىردىڭ اۋستىنە چاچىپ چىقماقچى. منە، بۇلاق دىيىپ اوسىنى آيتادى. يا بولماسا ماناغى ايكى سۇۇ جىبەرمەيتىن جىردىڭ قاباتىنىڭ آراسىندا سول تۇستان قۇدىق قازىپ اۋستىنگى قاباتنى تىسسە سۇۇ جارقا چىقماقچى: قۇدىق سۇۇ دىيىپ اوسى سۇۇدى آيتادى. بۇل سۇۇلاردىڭ اچىندە مىكرۇب آز بولادى، چاڭ بولمايدى. جاڭبىر قار جاۋغاندا ھاۋاداغى جۇرگەن چاڭدى، مىكرۇبىناردى جۇۇب آلب كىتتە كىچى؛ بۇلاردىڭ آرتىنان ھاۋا تازا بىپ كىسنىڭ، مالدىڭ دىم آلۇۋىنا ايداۋر جىڭلىڭ، خوج اىيسى پايدا بولادى. بۇل جاڭبىر مېن قار، چىق بىن قراۋدىڭ سۇۇلارى جىرگە سىڭىپ ماناغى نە بۇلاق سۇۇ، نە قۇدىق سۇۇ بولب چىقسا بۇلاردىڭ اچىندە كى مىكرۇب چاڭ بولسقا زارارلى نارسەلەرن آققان جولىداغى جىر توپپىراق سۇزگى رىۋچتى بولب سۇۇدى سورب آلب قالماقچى. اوسىنىڭ سىبەبىنەن تۇزى كىوب جىردىڭ سۇۇى آچى بولماقچى. قۇدىق بۇلاقنىڭ سۇۇلارى كىسى پايدالانۇۋغا بىرنچى داراجاداغى سۇۇ دىيىپ ايسەبتەلدى. اچۇ - ۇدەن، تاماققا اۋستاۋدان باسقا سۇۇ كىرەك جۇۇنۇۋغا، اۋى اۋچىن تازا اۋستاۋغا ھاۋام ادستاردى تازارتۇۋغا. بۇلار اۋچىن قۇدىق بىن بۇلاق سۇۇىنان باسقا سۇۇ جاراى بىرمە كىچى.

بىر كىسىگە بىر كۇندە تاماغىنا، كىمىنىڭ تازارۇۋىنا قۇيۇنۇۋىنا، اچۇۋىنە، ايسەب قىلغاندا اۋرۇۋىنا جۇرتىنىكى كىسى باسى كۇندە 10 - 12 چىلەككە دىيىن بولماقچى. بىر كىسىگە بىر كۇندە كىتكەن سۇۇ، ايسەب قىلغاندا، بۇلدىڭ قازاق جۇرتىندا بىر كىسىگە بىر كۇنگە كىتتەن سۇۇ بىر چىلەك بولارما ايكەن.

جانا اۋرۇۋىپالى خالقتار سۇۇغا جان باسىنا آچقا تولەيدى. مۇنان .

كورىندى قاي جۇرتتىڭ تازالىيىنىڭ ارتقچىلىغىن (تازالىقنىڭ قاي داراجادا
ايكەن ساينىڭ قانچا كىتۇۋىنەن ايسەب قايتا بلەدى. ماسالان: بۇل كۇندە
سايندى ئىتى كوپ جۇمساينىن فرانسىا جۇرتى. سونىڭ اۇچىن تازالىق
فرانسىا جۇرتىدا ارتق بولۇۋغا ئىيىستى). آخىرىندا آيتاين دىگەنمىناۋ:
اچۇۋۇگە تىرەك قازىب چىقارغان قۇدىق سۇۋى مىن بۇلاق سۇۋىنان باسقا
ارتق سۇۋ جوق؛ سونىڭ اۇچىن جامات ايتەن كىرەك، بۇلاق جوق
چىردە تىرەك قۇدىق قازىب تازا سۇۋ مىن پايدالانۇۋغا. اوسى سونىڭ
واقتتا رۇۋسىيانىڭ دوختورلارى موجقتار آراسىدا بولانن ناۋ قاستىك كوپى
سوودىڭ تازا اوستالماغانن دىب ءجۇر، تاغىدا قورانى قودىق ايكەن
دىب ماز بولماي اونى تازا، اچىن قىيىب اۇستاب، اوزىن بىيىك، سرتىنان
سوو قوبىلمايتىن قىلب، سۇۋ آلوۋغا ءامان تازا چىلەكتى (قاۋغا) بىلگىلەپ
قوبىب، ءالسن - ءالسن تازالاب تارىيا قىلب تورماسا جاي قىلاي بولسا
سولاي پايدالانىب جورۇۋدە ھىچ بىرماغنا جوق.

تاماقتانۇۋدىڭ جايى .

بۇدىڭ جۇرتتىڭ تاماقتا باسقا جۇرتتىكىندەى ھار تاماقتىڭ تۇر -
تۇرى كىرمەيدى. ماسالان، جىمىستى بۇدىڭ جۇرتتىڭ كوپى بلەيدى.
تاماقتى دايارلاغاندا تازا ادىقا، تازا سۇۋغا ھام بىلگىلى واقىتى مىن
دايارلاۋ. تاماقتى استەۋگە آلتان نارسەلەر اوزدەرىدە ءار تۇرلى چىروودەن،
بوزىلوودان، ايسىتەنوودەن خالىس بولوۋى كىرەك. ماسالان، ايتىدى آلايىق.
ايت بىرنىچى دىنى ساو خايواندىكى بولوۋغا كىرەك. ايكىنچى جاڭا
بولوۋ كىرەك. اۋچىنچى ءدامى، تۇسى، ايسى بوزىلماغان بولوۋى كىرەك. بۇدىڭ
جورتتا بىر قالمىتىن جامان آدەت آزرۇۋ مالدىك ايتىن جىۋ، بۇل آدەتتىڭ اۋلكەن -
اۋلكەن زىيانى كورىنىب تۇرسادا قىزاق جۇرتى اونان باس تارتباي تۇر -
ايگەردە باسقا بىلم ايسى. جۇرتتىكىندەى ووقت - ووقت جۇرتتىڭ سالاماندىك جايىن
پالۇۋگە ئىيىستى ايسەب «سانىتارنايا استاتەستىكا» بولسا قازاق آراسىندا قىزاقنىڭ
كوبىتىك جانغىنان ايكى بىرنىچىسى بولماسادا، ايكىنچى - يا اۋچىنچى بولپ
اوسى آزرۇۋ مالدىك ايتىن چىگەننەن آلتان آزرۇۋ كىلەر ايدى. آزرۇۋ
مالدىك ايتىن چىگەننەن، تىرسىن، جۇننن آراسىتىرىب پايدالانغانن بولانن
ناۋقاستىڭ ايكى قورقنچىسى جاماندا تۇۋ «بىرسكايا يازۋا». بۇل ناۋقاستىڭ

ميكروپى اوزگەلەردىكىندەي ايمەس قاينان سۇغادا اولە قويمايدى . . .
اونى اولتىرۇۇ *اۋچن 60 گرادۇس اسقنق كىرەك . اوغان كادىمكى
اوتنىڭ چاماسىدا كېمەيدى . سونىڭ *اۋچى مۇنداي قىيىنچىلىقن كورە نۇرىپ
چاماندانغان مالنىڭ ايتن جىمەك تۇگىلى تىرىسەن ، چوقنىدە پايدالانىپ *ھام
ايشكەدە ئاستامى نە جىردى تىرەك قازىپ كومۇۇگە ، نە بولماسا اورتەپ
چىەرۇۇگە *تېپس .

اونان سوڭقى مالدان چۇغانن ناۋقاستا قازاق اچندە تۇۇبەر كۇۇلەز
چىلىغان . تۇۇبەر كۇۇلەز دىگەن ناۋقاستان آدمنىڭ قاي آغزاسى بولسادا
آمان قالمايدى : ايسە ، سۇبەك ، سۇر ، تىرى *ھام بايقالارى
بولس تۇۇبەر كۇۇلەزنىڭ ميكروپىنىڭ چاماسى كېلەدى . تۇۇبەر كۇۇلەزنىڭ
باكتىرىياسى او كېمەگە *ئۆسۈپ او كېمىنى بوزسا اونى بۇرن - قۇرت *پاخوتكا ،
اۇرۇۇ دىپ جورگىزدى . اوسى سوڭقى واقتتا ، قازاققا چاقن تۇرغان بىرەن
ساران اورس دوختۇرلارنىڭ ايتۇۇينا قاراغاندا *ھام *بىر چاشقان چاى -
بايقاۋى بويىنچا ، اوسى تۇۇبەر كۇۇلەز قازاق آراسىدا تۇر كوبەيگەن قازاق
آراسىداغى تۇۇبەر كۇۇلەزنىڭ كوپى تاماقتاغى ، قولتقماغى بىز دەردە بولماقچى .
اولار *اسب ، جارىلىپ كوپ واقت اۇرۇپ بېيىنەت كورسەتەكچى ، كىيى برەۋلەر
اۇزاق اۇرۇپ اوسىدان قازانا بايقاچى . منە ، اوسى ناۋقاستار كوپىندە قازاققا
مالدان ، اونىڭ چۇنىنەن ، سۇتىنەن ، چۇغادى دىپ بلىنىدى . سىبەيى : اوزگە
چۇرتتاي ايمەس قازاق مالغا چاقن آراسى چۇرەدى . مالنىڭ *اوزى بولسە ،
سۇتى بولسە ، تىرىسى ، *چۇنى بولسە تۇۇبەر كۇۇلەزنى چوقترماقچى .
كوپ آدم تۇبەر كولەزىن اۇرماقچى . مالنىڭ تۇۇبەر كۇۇلەزىن اۇرغانن
بىلۇۇگە قىيىندىغى چوق قان ، سىنەپ نە بولماسا واقت واقت بىز چىپ جارىلىپ ،
چۇرگەنىن قازاقنىڭ اوزىدە سىزەدى . تۇۇبەر كۇۇلەز دىپ چۇرت *انن
بامەسەدە اونداي مالنىڭ اۇزاق اۇرۇۇن بىلەدى . منە اوسىنداي مالنىڭ *سۇتنە ،
ايتن جومسامايتن كىرەك . *جانا نووبەر كولوۋىزىن مالدارنىڭ كوپىنىڭ او كېمىسى
بوزلماقچى . *بۇزنىڭ چورتنىڭ *بىر آدەتى سويغان مالنىڭ ايتن *بىر قاينان
سوڭ *اق او كېمىنى قازاننان آلب چالاپسكەن كوپىندە جىمەكچى . غاجات
ايمەس : اول او كېمە چالا قاينان سوڭ اچندەگى نووبەر كولوۋزنىڭ ميكروپى
اولەي قالب آدمىدى اوروو قلوۋغا .

مۇنان باسقا آدمغا مالدان چۇغانن ناۋقاسى بىلگىلى چاقى مالنىڭ
ماڭقاسى . بۇل خاقتا بۇرندا ايداۋۇر *سوز ايتانغان سوڭ قالدىرۇۋدى

لايىق كوردىك. چالغز آق بۇل خاقىندا آيتانن سور: بۇل ئۇلغاس ئىبنى جۇقبالى بولماقچى، آرىنە ساقتانغاننان باشقا داۋ جوق. اوتى مېن آۇرغان مالدىك ھىچ نارسىن بويغا جۇۇتياپتىن كېرەك.

مالدىك چالاپسكەن ايتىنەن جۇغانن ايتىك جاقىنداسب ادسقا آرالاس. تانىنان جۇغانن *آر* تۇرلى جان قورتنار بولادى. آدامنىك چىك قارىندا اويالايتىن. بۇلار مالدىك چالاپسكەن ايتىنەن جۇقباقچى. كىيىمىر واقىننا مالدى سويىب قازانغا سالاردا اونىك *آر* بىر آغزاسىدا آسىرەسە بۇرۇندا بىر چىمەك بولادى، مەنە سول واقىننا اونداى بۇزغان نارسەلەرن قازانغا سالىب چىبەرۇۇ جارامايدى. بۇل جان قۇرتتار دىنەگە *بىر* اۇيالاپ آلتان سولك آدامدى جۇدەت *آر* تۇرلى آۇرۇۇغا چالدىرماى قويمايدى. بىراق آلدن آلب بىلىگىلى لايقتالغان *دارۇۇن* اچسە جازىلادى.

ايتىك جاقىنداسۇۇيان جۇغانن جان قۇرت آسىرەسە بالالاردا كوب جۇقباقچى، سىبەبى بالالار ايتى آوامسناى چاقىن بولۇۇيان. بۇل تۇۇرالى جان قورت آدامنىك اۇلكەيگەن سۇلك دافى *آر* بىراچكى آغزالارنىدا اورنقباقچى. *ھام* آدامغا اۇلكەن. اۇلكەن اۇرۇۇ پايدا بولماقچى. بۇل تۇرلى ئاۋ قاستى چاقسى اۇرۇۇ خانالاردا پچاق بىن ايمەيدى، باشقا ايسى جوق. جان قۇرت دىگەن مېن بۇلار اۇلكەن بولب كوزگە تۇسەتىنى بولمايدى.

ايتىك *ھام* باشقا خايۇانداردىك قۇتىرب - اۇراتندارى بولادى. بۇل قۇترغان خايۇاندار آدامدى تستەپ جازا سالغانداى بولسا، لول آدامغادا جۇقباقچى، قۇترغان خايۇاننىك تستەگەن چىرى اۇلكەن، جازاسى تىرەك *اوزى* بىتكە چاقىن بولسام قورقنچتىرق بولادى، سىبەبى بۇل قۇترتانن باكتەرىلى مېن چۇلغا بارغان. چىردە غانا اۇرنباقچى. سونىك *اۋچن* تستەلگەن چىرمىغا، بىتكە، موينغا، قولققا چاقىن بولسا - نىمەسە قولدا بولسا خاۋفى زور، چارادان قان چقباسا، *اوزى* اياقى چاقىن كېۋدەدەن باستان آلس بولسا خاۋفى كىمبەرەك. قۇترغان خايۇاننىك اۇزىندا تۇكىرىگى تولق بولماقچى، تستەگەن واقىننا چارغا بارب تۇسەكچى، بۇل تۇكىرىكنىك اچىندە باكتەرىا بولادى. اىگەردە تستەگەن چىر چىكىل بولب قان چقباسا خاۋفى آز. سونىدادا چاراننى تىز، نىمىر قۇدرىب تىرەك قاب كويىدەتن كېرەك. بىراق بۇل ايم سىنمىدى ايمىسى، مۇنداى خايوان تستەسى مېن اۇرۇۇغا قارسى تۇقم اىگەتن چامارغا بارب ايمەتۇۇ كېرەك. بۇل دارۇۇدى ايرتە اىككەرسە تم چاقسى.

بۇل ناۋ قاننىڭ باكتېرىيەسى تاپا ئالماي كېلە جاتىۋاتىدۇ، سەبەبى
تەم كىچىك ئەنئەنى بولۇپ ئېلېگى 500 - 1000 قايتارا اولكەيتەن مېكروسكوپنىڭ
كۆچى جىتتەن ئايدى . 1914 نچى جىل نىچە جىلداي تاجرىبىيا قىلىپ اوقىغان
28 جاسنىدا ياپونىيانىڭ اوقۇمىستى آدامى ناغۇچى دېگەن قوتىرتان مېكروپتى
تاپتىم دېيىپ خورەستىيانىما دېگەن نۇرۇيىگىيا پادچاسىنىڭ قالاسىدا جۇرتقا چار
سالاب اوتىر . بۇل تاپقانى انقئالغانداي بولسا ناغۇچىگە ماڭگى جويىلمايتىن
اتاق بولدى .

اونان سولك تاماقتى اچكەندە اوزىنىڭ اولچەۋى - مېزگىلى بولادى .
قارنىدى تەم اچىرىپ اچبەيتىن كېرەك جانانم آسا كوپ اچب جېرەۋۇدە
دېنەنىڭ ساۋ قالىپىن بۇزادى . قارنىدى تەم اچىرىپ اچۇدۇڭ زىياتى منادان
بايقالادى : آدامنىڭ اومىرونىدە دېنەسى سۇۋۇققا توڭباقچى ، استىققا قزباقچى ،
جايى بولغان مېكروپ باكتېرىيا مېن سوغىسباقچى ، براق جاقسى ، ساۋ-
بايندا دېنە مۇنىڭ بارلىغىن كوتەرمەكچى . اىگەردە قارن اچب آدەتتەن ب
دېنە آقېرىن آقېرىن زاغقاننا بېرسە بېلىگىلى دۇرس حالى جويىلىپ آلىگى
جوغارغى آيتقاندار مېن قارسىلاسا آلماسقا مۇمكەن . سونىڭ اۋچن دېنەنىڭ
ساۋلىغىن قاي رېتېنەن اۋسناۋدى اوقىتاتىن غېلىم « كېگىنەنە » قارنىدى تەم
اچقتىرماسقا آقىل بېرەدى - جاننا تاماقتى قارنىدى تەم كېرگىزىپ اچب
جېۋدە زىيان . آسەرسە بۇزىڭ جۇرتتا تاماقتى بېلىگىلى رېتى مېن اچۇۋ
جوق . ماسالان بۇگۇن آزىنە چاماسىنچا اچسە ، ايرتەكندە اۋزىنان چاغرا
اچۇۋگە مۇمكەن . بۇل اچكەن تاماق بارىدە قارنىغا بارماقچى . قارن
بۇلاردى اچبەن بارغان سولك جۇمىستاب رېت رېتىنە بولمەكچى . مۇنىڭ
جۇمىسى اورنىنا دۇرس كېلمەكچى ، اىگەر اچىنە تاماق اولچەۋ مېن بارب
تۇرسا - اىگەردە تاماق قارنىغا تەم كوپ بارب قارنىڭ جۇمىسى اۋرلاي
بېرسە ، بۇرۇز واققان سولك اچىنە تۇسكەن آس جۇمىستالماي اچ بۇزىلۇۋۇقا
مۇمكەن ، سونان - بارب جۇرە جۇرە اۋرۇۋۇغا چالنىسا اوڭاي جۇمۇس
ايمەس . تېتى آنىغىن آيتقاندا تىرچىلىكنىڭ تىرەگى اۋچ اغزادان تۇرماقچى ،
جۇرەك ، اوكبە ، مام تاماقتى جۇمىستىن آس قازان « چىك قارن » ؛ بۇلاردىڭ
اۋچەۋى بىرى بۇرسىز اۋز جۇمىسىن اتقارا آلمايدى . بۇلاردىڭ برەۋى
قزمەتېنەن چقسا بولغانى آدامنىڭ اومىرىنىڭ بىكەنى . قارن قزمەتن اورنىنا
كېتىرە آلماي جۇمىستان قالسا ، مۇنىڭ سەبەبى كويىنەسە ، تاماقتى تەم كوپ
يا بولماسا ابدان پىرمەي چىگەننەن ؛ بۇزلان ، ساسىغان ، نە اۋرۇۋۇ

مالدىكىنەن بولماقچى. مۇنڭ سىبەيىنەن اوكبە، جۇرەك، اۇرۇۇغا چالينۇۇغا مۇمكەن. جانا تاماققا اۇرۇۇ مالڭ سۇتن قوسۇۇدا زيان كىلمەكچى، مالڭ اۇرۇۇنىڭ كوپى، ادامدىكى سىكىلدى، باكتەريادان بولماقچى. اۇرغان مال بولسىن، ادام بولسىن، باكتەريا بۇلاردڭ قانىنىڭ اچىندە بولماق، قان مېن جىلنەن چىققان سۇتنڭ چىقۇۇى بىر جىر بولغان سۇڭ، بۇل باكتەريالاردافى سۇتكە ارالاسماقچى، ادام بالاسى، آرسە قازاق جۇرتى، آس قازانڭ كۇچى مېن قىنالمى تىز جۇمسالاتن تاماقتى اچىمەكچى: ايت، نان، ماي، سۇت، ھام مالدان چىققان نارسەلەردى. مەنە بۇلار آس قازانغا بارغان. سولڭ كوپ اۇزاققا بارماي تىچتى الماي جۇمستالادى. اونان مۇرات، آس قازانى تىز جۇمستاپ كىرەگن سورب آلې، كىرەكسىز چىقارې تاستاماقچى. مەنە اوسىنىڭ سىبەيىنەن ادامڭ آس قازان، چىكتەرى اوزگە خايۇاندردىكى سىكىلدى تم اۇزن بولمايدى. اوزگە خايۇاندار جوبىەن باسقا اوسەتن نارسەلەر مېن تاماقتانماقچى، بۇلاردى جۇمستاۇغا كوپ ۋاقت ھام اۇزاق جۇمستا لاىقتى ماچىنە آس قازانى كىرەك. اوسىنىڭ سىبەيىنەن مالڭ چىگى بىك اۇزن جانا بولچكتەرى كوپ بولماقچى. اىگەردە ادام اشغاي كوپىنەسە جىرگە اوسەتن نارسە مېن تاماقتانسا، مۇنڭ آس قازانى بۇرنى كۇبىندەى تىز جۇمستاي الماۇغا مۇمكەن.

كىسنىڭ قاي اغزاسى بولسادا جۇمس قلغان ۋاقتتا سول جۇمس ايسى اغزاغا قان كوپ اغب كىلمەكچى. جۇمس قلغان اغزىغا جۇمس قىلماي تىچ تۇرغان اغزالاردان قان بېس قايتا اوتق قۇيماقچى. مېسالى بىرەۋى مېن جۇمس قىلسا: اوبلاسا جازسا، بىر نارسەنى ايسەبتەسە، مېينا قان اوزگە اغزالاردان بېس ايسە اوتق قۇيماقچى. سول قاننىڭ كۇچى مېن آلگى جۇمس ايسەى اغزا جۇمىس تىز اورتىنا كىلمەكچى. اول ۋاقتتا اوزگە اغزالاردا قان بېس قايتىدا از بولماقچى. ادام تاماققا تويان سۇڭ آس قازاننىڭ - جۇمىسى باستاماقچى ھام بۇلاردا قان كوپ جىيىلماقچى. اول ۋاقتتا باسقا اغزالاردا قان ارايې جۇمستى. چاقسىلاب اورتىنا كىلتىرە المايدى، اوسىنىڭ سىبەيىنەن تاماققا تويان سۇڭ اورتىنان تىز جۇمستا كرسۇۇ خانا.

مەنە، اوسى ايتقانلاردان كوربىندەى اومردى قالاي اۇستاۇغا كىرەك ايكەنلىگى، تاماقتى ادستى تىزارا اۇستاۇ، اۇرۇۇ مالڭ

ايىنەن، سۈتپەن - ساققانۇۇ، تاماقتى ۋاقتى مېن چامالاب ۋاچۇۇ. تاماق بويغا سىگىگەنچە جۇمىقا كرسىبۇۇ.

آدامنى كۈن كورب ۋاومېرن ۋېر قالبېين اۋستاب تۇرۇۇفا ۋۇچ ۋۇرلى تاغام كيەك: خاۋان زاتېنان، اوسەتن زاتنان، مېنە- رالنى دان بولغان. آدامنىك تىرجىلىگن اۋستاب تۇراتن تاماق ۋۇچ ۋۇرلى نارسەدەن تۇرادى، بۇدا «خېمىچىسكى، سوستاق»: 1، بياوك، 2، اوگليۋود، 3، جېر، مۇنىك بياوك دېگەنى ايىك آسىل زاتى. بياوك دېگەن ۋوز آچىل دېگەنگە كيەدى؛ سېبەبى - بۇل بياوك غيام كيىما جونى مېن قاراغاندا جۇمىرتقانك اچىدەگى آق اۋوزى مېن بىردەى بولب چىققان سوڭ سونان بياوك آتانغان. بۇل بياوك اچكە باراتن تاماقنىك ايىك آسىل بولمى. اوسى بياوكتەن آدامنىك دېنەسى ۋر ۋېر آغزاسى قۇرالى اوسبەكچى. ايىگرده آدامغا بۇل بياوكى جوق تاغامدى بېرىپ بايقاسا اوزگە جېر اوگليۋودتاردى، آدام بولسەن، باسقا - خايواندار بولسەن، تىرجىلىك ايتىپ تۇرا آلايدى. آدام سېمىرگەندەدە اوسى بياوك ارقىلى سېمىرەكچى، سېبەبى بياوك دېنەگە كورب كرسە اونىك راسخوتنان آرتلغانى جىيىلب ساققالا بېرمەكچى، اونان بارب سېمىرۇۇ پايدا بولماقچى.

- ۋېر قاداتق اورتاچا ايتتە 21 مىسقال بياوك بولماقچى.
- » » » 6 ناندا » » »
- » » » 31/2 سۈتتە » » »
- » » » 12 1/2 جۇمىرتقادا » » »

ايىنچى اوگليۋود ارگلاۋود دېگەن نارسە كويىنەسە جېمىستە بولماقچى، مۇنىك دېنەگە قلاتن قىزمتى جايلاق پايدا قىلماقتا، سېبەبى دېنەگە دېم الماندا كرسەن كيىسلورود دېگەن ماۋامېن قوسىلب جانباقچى. اونان بارب جايلىق پايدا بولماقچى.

- ۋېر قاداتق ايتتە 00 «جوق» مىسقال اوگليۋود بار.
- » » » 49 نازدا » » »
- » » » 5 سۈتتە » » »
- » » » 00 «جوق» جۇمىرتقادا » » »

اۋچىچى جېر دېك. جېر دېب سېمىزدى مايلىنى آيتادى. بۇل جېردىكە قىزمتى اوگليۋود سىكىلى جايلاق پايدا قىلوردا، براق اونان كورى كوچىپىرەك بولادى.

بىر قانداق ايتتە 6 مىسقال جىر بولماقچى.

- » » » نانددا 1/2 » » »
- » » » سۈتتە 4 » » »
- » » » جۈمرتقادا 1/2 » » »

بىر كىيىنك كۈن كورەركك تاماغي سوتكەسندە مىندان قۇرالماقچى:
 بىلوك 27 1/2 مىسقال، جىر 13 مىسقال، ارگىليۇود 120 مىسقال (1 قانداق
 24 مىسقال) 7 1/2 قانداق سۈت، 10 مىسقال تۇز.

منە جوشارغى ايسەپ فلغاننان كورينەدى: بارلىق تاماقتىڭ اچندە ايتتە
 بىلوك كوپ ايكەنى، مۇزان اويلاۋغا دۇرس ايتتى كوپ جىۋۇ سبەبىتى
 سىمرۇۋدىڭ بولۇۋن.

اۋچى ريتتە دىنەنك سالاماتتىگىنە كوپ قىزەت ايتەن كىيىم، ءاۋى
 ھام ھاۋا دىپ باينەدى. كىيىم بىر كچكەنە ءاۋى ايسەبندە ادامدى
 جاز بولسا استقتان، قس بولسا سۇۋقتان قورغابتن قىزەتنى بار. قس
 واقتىدا ادام قالڭ كىيىنەكچى دىنەنى سۇۋقتا ساقتاۋ اۋچن «كىگەنە»
 ھانىڭ قس واقتىدا كىيۋۋگە كىرەكتى تابانينى قالڭ اۋليا، تۋكتى كىيىم،
 يا بولماسا شاۋوان تىرىسىندىن استەلىگەن كىيىم. مۇنداي كىيىم دىنەدەن
 جىلىقتى دالغا كوپ چىقارمايدى. سۇۋق ھاۋادا دىنەنك سرتقى فان
 جۇگىرەتن ادستارى تارىلب قاندى اچكە قاراي ايدىماقچى. اچكى فان
 جۇگىرەتن ادستار كىڭب قاندى چىيىپ اآب دىنەنك چىياغن بىر قالىپەن
 ساقتاماقچى، اول راس قانداى سۇۋق بولسادا، قانداى استى
 بولسادا دىنەنك جىلىغى بىر قالىتا 3، 6، 5 تەن؛ 37 گە دىيىن
 بولماقچى. اونان اۋرى كىگىنەنا شىلمىنك قسقى كىيىم خاقتىدا اباتان
 كىيىنك تىسى قوڭر بولۇۋ دۇرس، سبەبى قارا، قوڭر نۇستەن
 كۈننك قزۇۋى «شەلسى» ارتق تىز اوتەكچى، سۈيتب دىنەنك توڭباۋينا
 سىيەب بولماقچى، اونان سوڭ قسقى كىيىمك كرى بولماسقا كىرەك. كىيىم
 قانداى بۇيىمتان بولسادا، اونك ھاۋا اوتەنن كچكەنە تىسكتەرى بولماق.
 بۇل تىسكتەر ارقىلى دىنەدەن نىچار بۇزىلان ھاۋا چىب، تازا ھاۋا
 كرى تۇرماقچى. مۇنى «ۋىنتىلاتسىيا» دىيىدى. اىگەدە كرى تىر بولب،
 ناستانا بىروسە، بۇل تىسكتەر بتەلب ۋىنتىلاتسىيا توقتاماقچى. اوسىنك
 سىيەينەن كىي تىرچل بولادىدەي (اىسرەسە قازاق اچندە) تىر قاتب
 اۋرۇۋغا چالنىماقچى. جازغى كىيىم نە تۇرلى جىڭل، چوقا بولۇۋى كىرەك.

ايگەر قالڭ تىرىدەن بولسا، دىنەدەن جىلىقتى سىرتقا چىقارماي ءوزى كۈننىڭ استىغىدا تىنىنى تارلىماقچى. ھاۋا قىزغان ۋاقتتا دىنەنىڭ قىزۇۋى (جىلىغى) سىرتقا كۆپ چىقا قويمىدى، اونىڭ اۋستىنە قالڭ كىيىنسە، نە كىيىم ھاۋا اوتە المايتىن كر بولسا، مەنە دىنەنىڭ ساۋلىغىنىڭ بۇزىلاتىنى. سونىڭ اۋچىن جازدى كۈنى بايماقتى ايتىڭ كىۋۇ، جابساغىلى كەپى، ايلتىرى تىماق كىۋۇ اۋلكەن اق زارار. كىيىم كر يەن جۇۋۇ مەن تازارماقچى. گىگىبەنانىڭ كىرەك قىلاتىنى: اچكى دىنەگە تىيىپ تۇراتىن كىيىمدى بىر جىيتىدە بىر جاشكالۇ، اونى تازالىق بولمايدى. بۇلاى گىگىبەنانىڭ ايتۇۋى مەن تۇرغاندا، بىر كىيىمگە اۋچ تورت پار اچكى كىيىم كىرەك. اونى بۇزىڭ جۇرت بىر جولا دايارلاب المايدى، راسى ايسەپ قىل قىلاراسا بىر كىيىمە دىنەگە چاقىن تىيىپ تۇراتىن كىيىم بىرەۋ اق بولسا اول تىر مەن چىرپ القى كىيىمە بىرگەن سولڭ ايكى اۋچ اياغانا جىيىبەكچى. ايكەردە مۇنداي كىيىم بىر كىيىمە اۋچ تورت پار بولسا، بىر جىيىمە سولڭ الماستىرپ اوتىرسىن؛ بۇلار ايكى جىلما بارماقچى جانا ارتقىچىلىقى دىنەسى تازا كىيىمىڭ كوكلى كوتەرىلىپ چۈرەكچى.

اونان سولڭ دىنەگە زارار بىرەن كىيىم كرلى، تىر سىڭگەن كىيىم. بۇل كر مەن تىر كىيىمىڭ اۋۋاق تىسىگىن تەب ۋىنىتىلاتىنى جوماقچى، ايكىنچى جامان ايسى مىن ادامنىڭ قۇننى كىتىرپ ناس قىلماقچى. تىر بۇزى مۇنداي جامان ايسى بولانىنىڭ سىبەبى مئاۋ: دىنەدەن تىر مەن بىرگە بىر «مۇچەۋىنە» دىگەن نارسە بولادى، بۇل مۇچەۋىنە ھام سۇيىق ناچى مەن بىر تۇقۇمدا، ايكەۋىدە دىنەگە كىرەكسىز نارسە، اوسىنىڭ سىبەبى مەن ناچار ايسى بولماقچى. جانا تىر بۇزى اچىدە بىر چىروۋايا كىمدا دىگەن نارسە بولماقچى. بۇدا تىر بۇزى جامان ايسى بولۇۋىنا سىبەب بولماقچى. مەن اوسىنىڭ سىبەبى مەن تىر مەن كرگە بۇلغانغان كىيىم دىنەنى چىكىسىز اۋرۇۋ قىلماقچى.

كىيىمەن سولڭى ادامنىڭ دىنە مەن سۇۋقتان استىقتان ساقايتىن اۋىغوى. قازاقتا ايكى اۋى بار: قىسقى ھام جازقى اۋى؛ قىسقى اۋىدى كىيىمەنانىڭ ايتۇۋى بويىنچا اچاقتان سالتۇۋ. اچاقتا ارتقىچىلىقى مئاۋ: كىيىم استىلگەن بۇيىمىكى سىكىلدى، اچاقتا دا كچكەنە تىسكىتەرى بولادى، مەن اوسى تىسكىتەردەن تازا ھاۋا كرپ ناچار ھاۋا چىق تۇرماقچى؛ مۇنى «ايسىتە» سۇيىننايا ۋىنىتىلاتىسا دىيىدى. ايكىنچى، اچاقتا ارتقىچىلىقى - جىلماقتى سوتىنا

آز اوتكىزەدى. قازاقتىڭ قىسى *اۋى *اوزى، *اۋى *اچى قانچا كوپ بولسادا، برەۋۇ آق بولماقچى، اونىڭ ايسىك تيرەزەسىنە قراۋ تۇرب، كۇننىڭ كوزى چىقسا ايرىپ سۇۋ بولب بورىنەنى كوگەرتىپ، *اۋى بىرىدەن سوڭ بوپاچەباقچى، مەنە باكتەريانىڭ چاقىسى اۋيالايتىن جىرى. اول *اۋىدىڭ *ساكىسىنىڭ آستى جاي جىرغانا بولماقچى، سۇۋق ارگەدەن سوغىپ تۇر-ماقچى. اونىڭ اۋستىنە *اۋى اچىنە مالدىڭ تولىن آلسا، سوندا دىنەنىڭ ساۋايغىنىڭ جايى تابىلماقچى...

بۇل قىسى *اۋىدى سالانن جىر *برىنچى «رىننە قارايى» بىگىرەك دوگىستەۋ جىر بولانن كىرەك، سىببەبى مۇنداي جىردە چاقىسى ۋىنتىلاتىسا بولماقچى، سۇۋ كىلۋۇدەن آمان بولماقچى، اىگەردە *اۋىدىڭ باغانلارنىڭ اچىنە سۇۋ سىڭىپ كىتسە، اونىڭ تىسكتەرى بىتلىپ ۋىنتىلاتىسا توقتالماقچى، اونان سوڭ قىسى *اۋىدىڭ تيرەزەسىنىڭ چارىغى مول بولانن كىرەك. چارق كۇننىڭ كوزىنەن تۇسبەكچى، بۇل چارقتىڭ كۇچى مەن بەكتەريالار *اوسۇۋى توقتالماقچى. *اۋىدىڭ بارلىق تيرەزەسىن قوسقاندا، سول *اۋىدىڭ تاغىلىنىڭ تورتەن بونىدە بولغانى كىرەك. قىسى *اۋىدىڭ ھاۋاسىن *تازا اۋىستاۋ كىرەك. پىچ ۋاقتى مەن چاقىلىپ تۇراتن كىرەك. تاقتاي چۇماسىدا *بىر جۇۋىلىپ تۇراتن كىرەك، *اۋىدىڭ اچكى *ھاۋاسى جاي، بىك قۇرغاق بولانن كىرەك. كىسىگە لايقتان *اۋىدىڭ اچىنە مال آلۇۋ دۇرس ايمەس. *جانا آياقتىڭ سرتقى كىيىم اوتىراتن اۋىگە تاستالمايتن كىرەك. بۇل جوغارغى آيتقان تازالقتار مەن *اۋىدىڭ *ايسى تۇزەل *ھاۋاسى چاڭكارىب تۇرماقچى؛ مۇنىڭ سىببەبىنەن اچىنەكى ساۋ آدامداردىڭ كوگىلدەرى كوگەرتىشكى بولماقچى، دىنەرى ساۋ، آقلىدارى مېلارى چاقىسى بولب، جۇمىستارن اورنىنا كىلتىرىپ تۇرماقچى. اىگەردە مۇنداي تازا اۋىدە اۋرۇۋ بولسا، اونىڭ اۋرۇۋىنىڭ اۋلكەن ايمى اوسى بولب تابىلماقچى. تازا ھاۋا چارق قۇرغاق جاي *اۋى تازا كىيىم، تازا تاماق، تىچتىق، مەن قانداي ناۋقاس بولسادا اڭچاقچى ايمى اوسى.

چازغى كىز *اۋىدىڭ جايى- بۇل كۇندە اورس خالىتى *ھام باسقا اونەرلى خالىتارداغى چاز كۇندە تازا ھاۋادان ھاۋاغا چۇبىگ كىيىز *اۋىدە جانب تۇرپ *ھام قىز *اچىپ چۇرگەندى *اومردىڭ *برىنچى داراجاداغى چاننىڭ راقانى دىب بلەدى. *ئىتى اوسى جۇنەن قۇرت اۋرۇۋن ايمەدە دىب آقل بىرەدى. براق قازاقتار اتى كىيىز *اۋى تىگىپ اوتىرغانى

بولماسا تازالىغى مۇندادا چوقاق . كىز اۋىدە تۇرغاننان سوڭقى استەيتىن
ئاس مئاۋ:

ئۇچ جۇمادا تم بولماسا بىر آيدا چۇرتتى چاڭلايتىن كىرەك .
ئۇنىڭ ئۇچى قازا جىناقنى بولۇۋغا كىرەك . تۈسەلگەن كىز كەلمەردى
كۈندە بىر مارتا تازا ھاۋاغا چىقارپ قانچ قوياىن كىرەك . سويغان
مالداڭ تېرىس ، باسقا اۋنى مۇنى ايستەنەن نارسەلەردى اوتىراتىن اۋىگە
تقباۋ كىرەك . اۋى اچىنە اۋنىڭ باسقا سۇۋ توكبەيتىن كىرەك . غازاق
اچىنە مۇنىڭ بىرىنە چوقاق . اۋنىڭ باسى كۈلەككەن سۇۋ . ارگە كۈگەرگەن
اۋنىڭ اۋرنى آلدە قانچان توزغان . سويغان مالداڭ قانى جنى ارگەدە
جانب ايستەنەب اۋنىڭ اچىن بىلغىتورماقتا ، نىچە كۈنگى ساسپىغان ارگە
اول تۇرماقچى بىر چاغىنان اۋرن آلب . اۋنىڭ بارلىغىدا بىر قالىتا
بارا جاتماقچى . بۇلای بولغان سوڭ ادامنىڭ فىغىلى ، آقىلى ، دىنەنىڭ ساۋلىغى
قايتىپ تۇرەلسن . مۇنداي بىلغىب تۇرۇۋدى چۇرت بىلگىلى قازاقىكى
دىب مېراس سىكالى كورەدى . آرینە بۇل قازاقچاق بىن اۋزىمەى
بايلانغان ئاس دىب تۇسىنەى ، جاي ادامچىلقتاڭ اۋب ، خور بولغاندا فىسى
غوى دىب تۇسىنەى ، ادامنىڭ اۋز قادىرن اۋزى بىلمەى چاناسىپ اۋزىمەى
كىلە جاتقان خالى دىب بلەمىز . بۇلاردا اۋز آلدىنا بىرناۋقاس ؛ بۇلارداڭ
ايمى ، آيتىق اوقۇۇ دىب .

اونان سوڭقى اومرداڭ اۋنىڭ كىرەكتى ترەگى بولغان نارسە اۋنى
اچىنەڭ ادامدارىنىڭ جانى تۇرۇۋى . بىر اۋنىڭ ادامدارى ايرىكەگى
بار آيالى بار ھامان چاقىن تۇرغان سوڭ بىرىنە چاقىساق كورۇۋىنە
بىرەۋى سىبەب بولا بىرەدى . جاس بالالار آتا مېن آئادان اۋلگى الپ
تارىيالانماقچى . سوڭ اۋچىن بۇل اولكەندەرى بالالارى اۋلگى الپ
تارىيالانسن اۋچىن بىرىنە بىرى چاقسى اۋوز بىن قاراسان كىرەك .
جاس بالالار اولكەندەر نە آيتسا سونى قانچى الپ آيتماقچى . اۋلكەندەر
نە استەسە سونى اۋلگى قاب استەمەكچى ، اۋسىنەڭ سىبەبىندە چاقسى
تارىيا كورگەن ادامنىڭ بالالارى آدەبىتى ، آقلى ، زىرەك بولماقچى . بۇداڭ
جالپاق چۇرتتاڭ اچىنە بالانە چاقسى تارىيالانۇۋى اومرداڭ بىرىنچى
كىرەگى بولسادا ، بۇغان قۇنت قاب قارامىدى . جاس بالالارداڭ كوزنچە
اۋنى اچىنە اۋزىساقچى ، بوقتاساقچى ، آيالدار بالالارن قارغاماقچى ،
اۋسىنەڭ بارلىغىن ايستىگەن چاس ، بالا دالافا چقان سوڭ اۋنىلەن سىرىگى
مېن اۋرسقاندا بۇلچىباسدان بىر قالىرماى آيتماقچى . قىندان باسن

چاقسى كورەتن كسىلەر آتا آناسى آيتىسب اوتۇرغان سولك چاقسى سوز دىب تۇسنگن . منە ، اوسى مېن جاس بالا اۇلغايماقچى ، بۇرنقى آكە اينەسېنك سوزى : بوقتق ، قارغىس بارىدە بالاغا مېراس بولب قالماقچى .
اۋى اچىنك آدمدارىنك آراسى چاقسى چاچن تۇرماغاندقتان اۋلكەن اۋلكەن نۇقاسقا پايىما بولماقچى . بۇل كۇنىگى دارگەرلىكتك عتاجوبىلارى سونچا آر نۇرلى سېبەبتەن آدمانك نۇقاسقا چالنىبايتن آغزاسى جوق .
آر آغزانك بىلگىلى - بىلگىلى قىزمەتتەرى بار . بۇل آغزالار اوز قىزمەتتەن اورنىنا كىلتىرىپ تۇرماقچى قاچان بىر سېبەبتەن نۇقاسقا چالىش بۇزۇلغانچا ، اوسى آيتلغان آغزالار سېكلىدى آقلىدى اونان مۇرات بارلق آغزالاردى بىلەپ تۇراتن ايك جوغارغى داراجادافى آغزالار (ۋېسچى تىستىر) مى ھام نېرۋلار كىيى بىر آدمداردىكى نۇقاسقا چالنىماقچى .
بۇل مى ، نېرۋلاردك نۇقاسى كويىنە ھ اۋى اچىنك آدمدارىنك آراسى چاقسى تانۇۇ تۇرماغاندقتان بولۇۇغا اۋلكەن آق مۇمكەن .

جوغارىدا آيتب اوتتك : قارندى تم آچقتىروب ، نېمەسە جامادان آسىرىپ اچۇۇ خانادىب . سېبەبى : دېنە ھامان جاۋى بۇلغان نارسەلەرمېن سوغىسب تۇرماقچى ، ايكەردە سول واقتىندا آچتىق قالجىراتسا ، نە بولماسا تاماق كوب تۇسب جۇمستانۇ كۇچى كىتكەن سولك جىگىلۇۋىنە اۋلكەن آق سېبەب بولادى . سۇۇق تىسدە سول سېكلىدى آدمانك بارلق دېنەسى كچكەنلىگى مىكروسكوببىن قاراغاندا كورىنەتن كەتكە ، بۇل كەتكەنك آر قايسىسى اوزىنك رېتىدە دۇچمانىنا قايرات كورسەتەپ تۇرماقچى ، بۇلار سۇۇققا توگسا ، نە استققا قزسا بۇرنغىداى دۇچمانىنا قارسى تۇرا آلمىدى . ايكەردە ھامان كسى آراسىنا رېنج ، اۇرس ، سوگس ، خورلاۋ ، قايشى بولسا بۇلار مى مېن نېرۋانك كەتكەلەرن آلسىرەتۇۋگە سېبەب بولادى ، اونان بارب بۇلاردك قايراتى كىمب نۇقاسقا چالنىماقچى . كىيى بىر اچۇۇلانچاق آكلەر كچكەنە بالالارىنە آزرەيلەن كىيىن قارامىدى ، آقمايدى اوسىندايدان جاس بالانك زارەسى اۋچىب كىتەپ نېرۋا چاغنان نۇقاسقا چالنىۇغا بولادى . آدمانك دۇنياغا ايكى قايتا كىلمەيتىنى بىلگىلى كىرەگى دۇنيەگە كىلگەنن آقتاب تىرچىلكەنك قادىرون ھىلمەپ آدم اۋساب تۇرۇۇ . اونان مۇرات رېنچى داراجادافى مويىنغافى فارز - اۋى اچى بولب تانۇۇ تۇرغان ، بۇل دېنەنك ساۋ بولۇۋىنا اۋلكەن سېبەبتەر .
اومردك دىمىدى ، دۇنيەنك قىزقى بولب كورىنەتتىنى اۋچىن ايك اۋلكەن سېبەب آيەلمەن ايركەكتك قوسىياۋۇى . اونان بارب بۇل

«التۇرۇپتۇ» دېدى. «التۇرۇپتۇ» بىن ايگويست دىڭ قايسىسىنىڭ ماسى لايىق ايكەنن آيتباي آق مۇر كىم بلەدى.

گېگېئەننىڭ آيەلگە ايرىگە چىغۇغا لايىق كورەتن جاسى 18-20-25 مۇنان جاس ۋاقتتا چىغۇدى ئىيىستى دىب نامايدى. سىبەبى: بۇل جاسقا چىبىن آيەلنىڭ مۇر مۇر آغزاسى مۇسب كامالاتقا نولمايدى. مۇزىڭ جۇرتتا اوغان قارامايدى. جاس ۋاقتتا آيەلدى ايرىگە بىرىپ جەپەرە بىرەدى. مۇنىڭ سىبەبىنن مۇن ايرتە نۇقاسقا چالىنىپ مۇمىرى قسقا بولماقچى.

جوغارغى آيتقان ۋىسچى تىسەنتىردىڭ نۇقاسقا چالىنۇغۇغا مۇر تۇرلى سىبەبى كورسەتتىڭ. سول سىبەبنىڭ ايكىچىسى بولب - آيەلدى جاستاى كۇيەۋكە بىرىگەن. آيتۇغۇغا آدمانىڭ آدمىچىلىقىنان ازيات، كىمى برەۋلەر 30-40 جاسنىدا 12-15 جاسار آيەل بالاغا اۋىلدىنگەنلەر بولادى. بۇلار، اربىنە، «قاننى» بولب باسى قاڭغۇرئاندار مۇى» براق بۇلاردىڭ قاتىنن اولتوب باسن قاڭغۇرتقاندار سول بوبى مۇسب، بۇغاناسى قاتباغان بالالارمە ايكن؟! اوسىنداى جاس كۇنىنە جات آدمانىڭ قولىنا مۇم باسقا تارىباغا تۇسب مۇر تۇرلى قىبىن استەر سىبەبى «ۋىسچى تىسەنتىر» جالغىنان نۇقاسقا چالىنماقچى. دىنەننىڭ مۇسالامات بۇلۇۋىنا بىرنچى عداراجاداى سىبەب مۇى «اچىنىڭ اراسىنىڭ جاقسى تۇرۇۋى دىك. بۇل جاقسى تۇرۇۋ تاپماقچى، قاچان مۇر اۋىدەمى آدمانار مۇناۋ ابرككە مۇناۋ آيەل دىمەى مۇر عداراجادا بولب تۇرسا، براق كوپ جۇرگەن جىرلەردە مۇس بولايچا ايمەس. آيەل تومەن عداراجادا بولماقچى. مۇى اچىندەمى بار اۋر جۇمس آيەل مۇبىنەد بولماقچى، ابرلەرگە دىب مۇماق دايار لاماقچى، ابركەكتەرچە مۇر اۋىدە كورپە اۋستىنە اوتۇرۇۋغا جول چوق، اىگەردە ابركەكتەردىڭ مۇر نارسە نولايىنا چاقباسا، باسنىڭ كوزىڭ دىمەى قولىنا تۇسكەن قارۇۋ مۇن سالب قالماقچى (!)... اوسىنداى آنداۋسزدا سالب قالغاننان نالاي - نالاي تۇزەلمەيتىن نۇقاسقانار پايدا بولماقچى. (مىسال «نېرۋانا سونو سىبەب» مۇسوزدىڭ باسندا ايرتەرەك آيتلغان ايدى: نىرۋان چوگرەيتىن تامرلار مۇر مۇر آغزانىڭ قوزغالۇۋون بىلەب تۇرادى، بۇل نىرۋلاردىڭ چاتىن مۇب آسلىلى - مۇى مۇن - جۇلن اقلدىڭ تۇرغان جىرى. اىگەردە مۇى مۇن چۇلدى تىلەگرافنىڭ استانساسى مۇن سالىستىرساق نىرۋلاردى باغانانىڭ اراسىنا تارتقان مۇى مۇن سالىستىرساق؛ استانساسا بۇزلسا مانا مۇنىڭ مۇى بىر قىزمەتى بولماى قالاتىنى بىلىگىلى. مۇى بوزلغانداى بولسا، استانسانىڭ خابارى مۇنىڭ بوزلغان جىرىنە كىلمەيتىنى بىلىگىلى. مۇى، مۇر نارسەدىنەگە بايقاۋ سزدا اوقس

قاتتى تېيۇۋۇ مېن نېرۇلارغا اۆلكەن جازم كېلتىرۇۋى مۇمكەن، سىبەنى نېرۇلار اوزگە اغزاداي ايمەس: سۇۇققا، استىققا، بىر نارسەنىڭ قاتتى تېيۇۋىنە بىك چىدامسىز بولادى دېيىپ جازغانىز) نە آيتسادا ايركەكتىڭى چۈن بولماقچى. آيەلدىكى نېرس بولماقچى، كىيىم كىيسە، تاماق اچسە آلدن اۋرۇن ايركەك كىيىپ، ايركەك اچبەكچى. تېتى كىيى بىر ايركەكتەر بالا تابقان آيەلگەدە ايكى * اۋچ كۈننەن سۇڭ جۇمس قلىرتا باستاماقچى. (!) استىققا كۆيسە، سۇۇققا توڭسا آيەل كۆيسەكچى، آيەل توڭماقچى.... اوسنچا آيەلدى تومەن اۋستاپ اوزدەرن چوغارى اۋستاپ مۇنچا كىمىڭ ايركەسى ايدى!

اۋياتى بار، آرى بار سىنمى بار آدامغا بولاي استەۋخانا! بلە باسە دۇنيەنىڭ، اونان مۇرات * اۋى * اچىنىڭ كوركەمچىلىكى آيەلدە تۇرماقچى. چامادان كىلگىنچە آيەلدى بىر * داراچادا قۇرمەتتەپ اۋستاپ، تارىيا - كورسەتەپ تاتوولقېن تورۇۋ، آيتبەسە چوغارىغى آيتقاندار ايكى تومەن * داراچاداغى آدامنىڭ * اسى.

اۋيەمگى آيەل، تورغان يا بولماسا توواتن؛ بالانىڭ آناسى. بالانىڭ تارىياسى اونىڭ قولندا، بولاردىڭ دىنەسىنىڭ «اورگانىزم» ايركەكتەر. دىكىنەن اوسالراق بولاتىنى بىلىگىلى. بولاي بولغان سوڭ * آر * توراي نۇقاستىڭ سىبەبتەرىنە تەم تەم چاقىن بولماقچى: بىلىگىلى كىرەكتى تازالىق بولاردا بولمايدى، واقتى مېن اۋقىمىسى بولاردىڭ قانبايدى. سووققا توڭسا، بولار توڭادى. آسرەسە بالادان بوسانغان ۋاقتقا كىرەكتى تازالىق، * توزو چاردەمنىڭ مۇن بىرەسە بولمايدى. اوسىلاردىڭ اۋستىنە ايركەكتىڭ آندا - ساندا قاتتى تايلىق بىرەتن خايۋان مەنزى بولسا، مەنە ناغز كىرەكتى سىبەب ساولقتىڭ بوزىلووينا. آلدە نېچە * مارتا با آيتقان ايدىك: دىنە، اونان بارىپ * آر اغزا آلدە نېچە سىلارد جاي كوزگە تورنەيتىن «كلەتسكەلەردەن تۇرادى دىيىپ، بولكلەتسكەلەر * ھام بىلىگىلى قاننىڭ اچىندەگى آق - چارىكتەر «فاگوتسىت» دار ھامان نۇقاستىڭ ايلەرى مېن چالاسىپ تورادى دىيىپ. سونان بارىپ دىنە * بىر قانبايدىن تارىيالايتىپ قايسى زالال كورمەي تۇرسا، بول سوڭىنى لاردى جىڭىپ تۇرماقچى، ايكەردە دىنە زارار چىكسە، توڭسا، آچ بولسا، تازالىقى كىيسە * بىر نارسە اوقسى تېيۇۋۇ مېن اۋرسا، بول سىبەبتەر چوغارىغى قورغاۋچىتاردى جىڭىپكەكچى دىيىپ.

مەن، اوسىنىڭ بارلىغىدا قازاقتىڭ آيەلدىرىنەن تاپلاماقچى، اوسى

سوغى ۋاقتتا كۆرپ جۇرگەن جېرلەردە آيەل كۆپ آورماقچى ھام كۆپ
اولمەكچى. مۇنىڭ ايىڭ اولكىنى جوغارغى آيتقانلار، جانا اوغان قوسمچا
جاردامنىڭ چوققىسى.

بۇل جوغارغى جامان مەزىدەرگە قوسمچا بواب - قازاقتىڭ آيەل
بالالارن جاستاي كۆيەۋگە پىرۇۋىدە كىلەدى. الگىرىدە نە بولارنىدا جۇمس
چوق تىك دۇنياغا كىلگەن سۇڭ كۆيەۋگە بىرپ، ابوكەك بولسا، قز
آيىتىرىپ - جاتماقچى. مۇنداي ھاس كۆيەۋمە، آزاپۇدى قويغانداي
كۆرىنەدى. مۇنىڭ ئوتمازينا ھزەڭ جۇرت سېكلىگە ماڭسايننا تاڭداق
تىۋۇ كىرەك. باسقا سوز بەن آيتقاندا، ايرچىكەن سۇڭ، اولار بۇرنى
ايركەك آيەل بولسىن ھوسب كامالانقا جىتەن سۇڭ اولار بۇرنى قۇرپ
قويغان - تۇزاققا موين سۇنباۋ، قۇرلغان تۇزاقنى تالغان قاب بۇزۇۋ...
براق ۇنى استەۋگە بىلگىلى ايرك، رىت كىرەك. بۇل سوڭقىلارى
آدامنىك مېارلىغىدا بوردى بولۇۋى مۇمكىن بولماغان سۇڭ بۇغان كىرەك
اوقۇۋ تارىيا ھام اوسى خاقتا جازلغان كىتابلارنىڭ جورتقا كۆپ
جايلاۋۇى. كىيى برەۋلەر ھوزىنىڭ قزىن جاس ۋاقتىدا مالغا ساتىپ اول
ھوسب بويغا جىتەن سوڭ ايسىنە تۇسبەكچى. سوندادا بۇل خاناسىنان
قايتىلدى. بۇر قاتقان كۆيى مېين قاتماقچى. ئۇزۇۋچولدى بىلپ، كۆرپ -
تۇرسادا كىچرلىپ استەگەن اسىنەن قايتماي تاسى كوئىلن جىتبەي قالماقچى؛
ھوز بالاسىنىڭ جاردەسز مال ايسەپىدە ايرتە آلب قويغان بورچقا قاينى
مېن كىنەين دىپ تۇرغان كۆرە تۇرا بالاسى تۇس آچباغان سوڭ ھوزىنىڭ
اسىن دۇرى دىپ باستاغانن باسا بىرمەكچى. قىچاق نۇرجاننىڭ ھېر
اولەڭىدە بار ايدى:

«آلتۇندى آلتىن قىل ساقناۋ قىيىن
الاستى آغارنام دىپ ماقتاۋ قىيىن
بۇراخماق بولب آلسا بولغانى سول
مناۋم قىسقى اۇدىپ توقناۋ قىيىن»

دىپ .

ھوز خاتان بلسەدە مناۋم قىسقى ايكەن دىپ توقناۋ چوق.
اوسىنداي ھاس نوورالى «ياختىسز جامال» دىگەن دوولانتنىڭ كىتابى
فايدالى كۆرىندى. بول كىتاب جورتقا - جاقسى تاراۋلى بولسا كىرەك،
براق اوغان جورتنىڭ كۆيى اق بورنىنىڭ ايرتەگىسە اوساتىپ جالغز
غانا بولغان - ھاس دىپ ئوسىنىنى كۆرىنەدى. ھاس بۇل كىتاب خاقتا
ھچ كم ھالى ئوسىنىپ، قورچاقسى پايدالى دىگەننەن باسقا، باغلاپ
سن «كرىتىكا» جازغان چوق. سونىڭ ھوچن كىتابنىڭ مانىسىنە تىرس

توسىنىپ كېتۈۈكە مۇمكىن. قاي جۇرتتىڭ جازمپازدارى بولسا، سول جۇرتتىڭ قايتىپىن. اويلاپ جۇرتتىڭ آراسىداغى اوزلمەي كۈلە چاقتان بۇر خاتا مۇسى بولسا سوتتىڭ سوتىنان توسب اوزگە توسبەن جازا بېرمەكچى. نە قاچان سول مۇس جويغانچا، نە اوزى اولىگەنچە. «باختىسز. جامال» جالغىزانا بولب اوتب كېتىكەن مۇس ايمەس، اوندای جورت اچىندە كۆپ بولماقچى؛ براق جۇرتتىڭ كۆپى «باختىسز جامال» مېن جورت اچىندەگى. كۆننە كۆرۈپ جورگەن باختىسز جامالداردا آيرما بار دېپ يلدەدى. بۇرچ آيرما چوق. بلەتورا سارسەنبای بولغانداردا از ايمەس، اياغىندا «مال بېرىت آلتان قانمىن» دېپ بۇيرگە تېپىكېلەيتىن جومان مرزالاردا تولب چاتىر. «باختىسز جامال» سىقلىدى كىتابتى اوقۇوجىلار توسىنىپ، جازووجىنىڭ ماقسادىن آڭغارب اوقوسا، بۇرچى ايلدەگى اوراسان كىمچىلك استەردىڭ يا آزاپوينا سېبەكەر بولار ايدى، ايكىچى چاقتان ايل آدم مالغا ساتىب آلتان مولك اورنىدا جۇمسالماي، زورلىق، زومبىلىقتان قوتىاپ تىرچىلىگىنە دىن ساۋلىغىنا زيان كىلمەسەنە زور سېبەكەر بولار ايدى.

آدام ايكى تۇرلى ناوقاسبەن اورماقچى: فېزىچىسكى مۇم نىراۋستوئەنى. مۇنىڭ باستا بېقىسى بۇرن جازغانچا، مۇر بۇر موچەنىڭ مۇر تۇرلى سېبەبەن بولاتىن ناوقاسى. ايكىچى - دىنەنىڭ سىرتقى كۆپى بوزلماي، براق قوراقتا جورب مەنز، آقلى، كوئىل بوزلماقچى. مەن، جوغارىدا سويلەپ اوتكەندەر اوسى ايكى تۇرلى ناوقاسقادا سېبەب بولماقچى.

جوغارىدا جاسى بالا مۇم ايدى اوتىرغان جېردە اچۇۋ مېن قاتتى داۋس بېن اۋرىسۇۋ اۋلكەن زىان دېپ جازدىق. اچۇۋى تىز آدمغا، باسقارلاردان بۇرن، اوزىنە كېلەتىن زالالى كۆپ. سېبەبى آدم اچۇۋلانسا، قىسىل دىنەنىڭ قىزۇۋى كۇچەيەكچى، اودان بارب جۇرەك مۇم باسقان تارايتىن ادستار جۇمستارن جادامدا تېماقچى، بۇل جىلدامدا تۇۋ سېبەبىنەن مۇم جۇمىسەن چامادان تىسقارى استەۋدەن آلكى قۇرالدار مېزگىلەن ايرتە تۈزباقچى. مەن اوسىدان، اچۇۋلانچاق، ازغارلى، قىزۇۋى، اۋرساق مۇم كۇيگەلەك مەزدەن قان جۇگىرەتن ادستار تىز تۈزب، قاتايىب سىناق بولماقچى. قان ادىسى جىرتلسا، قاتايىب سىنسا ما كىندىغى آغزالارن قان قاتىپ اۋرۇۋغا چالىنىپ تىز اولمەكچى. بۇل كۆپىنەسە مېنىڭ اچىندە مېنى ناماقتاندىراتىن ادستاردا بولماقچى. مېغا قان قۇيلان سوت، آدم اقىلىنان ايرلماقچى، مۇنسى «آپولەكسېچىسكى اۋۇدار» دېيدى.

قازاقستاننىڭ ماملەكەت باسباسى .

باسب چىقارغان قازاقچا كىتابىتدار .

- (1) قورغانسزدىكى كۈنى
 - (2) ايىكك - كىبەك | مۇختار آۋەز اۋغلى .
 - (3) ۋىزدىكىدە كۈنىمىز تۇۋدى - غابدوللا آسل بىك اۋغلى .
 - (4) قزل سۇڭقارلار
 - (5) آساۋ تۇلپار | سادۇاقاس سىيىفوللا اۋغلى .
 - (6) باخت جولىنا
 - (7) سلاشكى قز - جۇسفى بىك آيماۋت اۋغلى .
 - (8) پىداگوگىكيا - ماغجان جۇماباى اۋغلى .
 - (9) آلفبا
 - (10) آلفبا آستارى | آخمەت بايتۇرسىن اۋغلى .
 - (11) ايسەب قۇرالى I جلىق
 - (12) ايسەب قۇرالى II جلىق | مىرجاقب دۇۋلات اۋغلى .
 - (13) بالقىبا
 - (14) سان - مىن كورسەتلىگەن ساۋاتسزدىق
 - (15) ايكبەك قورغانى - كاپلۇون
 - (16) قازاقستان رىسپۇبلىكاسىنىڭ زاشى - بۇيرقدار جىناغى .
 - (17) كىگەس حكۈمەتىنىڭ نىگىزگى زاكوندەرى - استۇۋچكو .
- بۇل كىتابدار تومەنىڭكى آتالغان قالالاردا «Знаете» «بىلم»
آتتى دىكەندەردە ساتىلادى .
اورنىبور، سىمەئى، قزلجار، قارا اوتىكىل، آقتوبە، قوستانائى،
كوكچە تاۋى، آتباسار، بوختارما، اۋستىكامەن .

قازاقستاننىڭ ماملەكەت باسباسى .

باس چىقارغان قازاقچا كىتابدار .

- 18) سىيرمالىندا آق بايىق (چۇما) آزۇرۇ
 - 19) آرسىل ھام اونى - مېن كۇرسۇۇ چارالارى
 - 20) مال بالالارن تارىيىلاب ۋوستىرۇۇ
 - 21) مالدارگەرىسزىبىم قىلپ بولما
 - 22) قازنادان قامسىز ايتلىگەندەرنە باۋۇگە ۋىيىس
 - 23) خالق سوتى تۇرالى زاڭ
 - 24) 1923 نىچى جىلدىڭ قازاق كالىندارى
 - 25) دىن ساۋلىق جۇمالى الۋلى اۋلى .
 - 26) مالدىڭ قوتىرى پوسپىلىق .
 - 27) ۋى خايۋاندارندا بولاتن جۇقبالى اندەت - نيۋودىق .
 - 28) قىراغات كىتابى (باسىلىپ جاتىر) - م . دۇلات اۋلى .
 - 29) آلتىن ساقىنا - 4 پەردەلى دراما (باسىلىپ جاتىر)
- ح . كەمەنىگەر اۋلى .

بۇل كىتابدار تومەنگى آتالغان قالالاردا „Знание“
«بىلىم» آتتى دۇكەندەردە ساتىلادى .
اورنىبور، سىمى، قزىلجار، قارا اوتكىل، آقتوبە،
قوستاناى، كوچە تاۋ، آتباسار، بوختارما، اۋستىكامەن .

